

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT

JORDENS FOLK

NR. 2 - OKTOBER

2013 - 48. ÅRGANG

"do not accept food
from strangers!"

TILGIVELSE..

JORDENS FOLK

Jordens Folk er et populærvidenskabeligt etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med fire hæfter årligt. Jordens Folk udgives med støtte fra Kulturministeriet og Undervisningsministeriets Tips- og Lottomidler

www.jordensfolk.dk

Ansvarlige for dette nummer: Mette Lind Kusk (gæsteredaktør), Lotte Meinert (gæsteredaktør), Steffen Dalsgaard og Thomas Søgaard Jensen.

Redaktion: Thomas Fibiger, Steffen Dalsgaard, Maria Louw, Lotte Isager, Jakob Krause-Jensen, Rasmus Kudahl Kaae Munch, Frida Hastrup, Maj Nygaard-Christensen, Martine Lind Krebs, Claire Dungey, Annie Thuesen, Morten Schütt, Anders Sybrandt Hansen og Thomas Søgaard Jensen. Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgård, DK-8270 Højbjerg

Årsabonnement

220 kr. (inkl. moms og forsendelse)

Løssalgpris: Under 10 stk. - 60 kr. pr blad.

Over 10 stk. - 40 kr. pr blad

Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 300 kr., 200 kr. for rabat-medlemmer.

Årsabonnement indbetales til kontonummer: 3627 1951408

Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings Sekretariat,
ved Stine Haslund Jønsson

Afdeling for Antropologi og Etnografi,
Moesgård, DK-8270 Højbjerg

www.etnografiskforening.dk

kontakt@etnograf.net

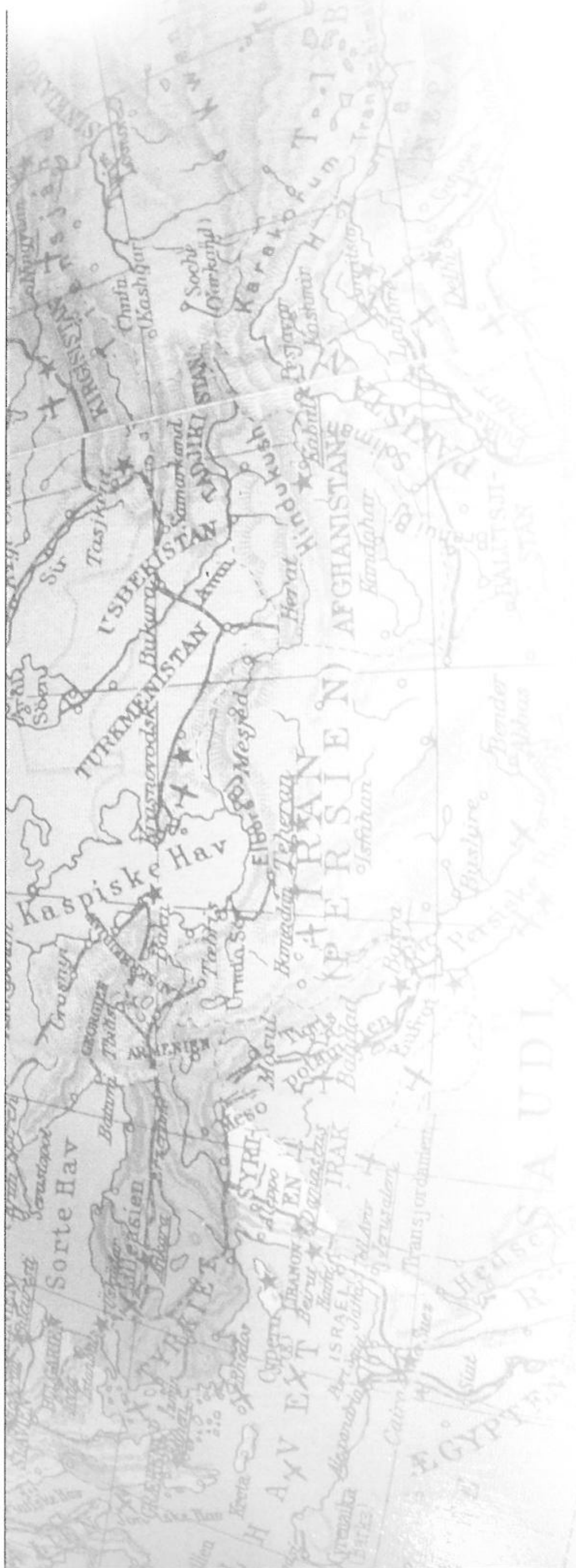
telefon: 8716 2063,

træffetid: tirsdag og torsdag fra 11-14

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion PE offset

Forsidefoto: Mette Lind Kusk

TILGIVELSE

De fleste mennesker har oplevet at blive gjort uret eller svigtet. Efter forurettelsen følger spørgsmålet om, hvordan oplevelsen af svigt håndteres. Skal (og kan) forurettelsen tilgives? I så fald, hvorfor og hvordan?

At tilgive er en proces, der på én gang er individuel og 'usynlig', og motiverne bag er svært tilgængelige for andre mennesker samtidig med, at det at tilgive kan få konkret betydning for individets sociale udfoldelse.

I konkrete, sociale situationer kan både moralske idealer og pragmatiske incitamenter påvirke menneskers navigeren mellem tilgivelse, hævn og de mange alternativer derimellem. Ønsket om at gøre det, som i fællesskabet anses som 'det gode', kan ligge til grund for et valg om at tilgive, mens genetablering af social interaktion efter en forurettelse i andre situationer kan være livsnødvendig. Her hænger tilgivelse tæt sammen med forsoning, hvilket igen medfører spørgsmål om tillid. For hvordan kan man vide, om den andens tilgivelse er oprigtig eller være sikker på, at forurettelsen ikke gentager sig? Netop dette spørgsmål behandler Mette Lind Kusk i sin artikel, der tager udgangspunkt i det nordlige Uganda efter mange års krig. Her stoler folk sjældent på løfter om tilgivelse; først når tilgivelse afspejles i folks handlinger og hverdagslig interaktion kan man stole på, at tilgivelse er oprigtig.

At formidle personlige fortællinger om tilgivelse kan være et potentielt effektivt redskab, når forhold skal genoprettes og en fælles hverdag muliggøres. Lotte Meinerts og Julaina Obikas artikel tager os igen med til det nordlige Uganda, hvor de reflekterer over det redigeringsarbejde, der ligger bag et projekt, som har indsamlet og formidlet personers beretninger om tilgivelse. Projektet er et samarbejde mellem forskere og en lydkunstner, og i artiklen beskrives processen omkring at skære kontekst væk. Redigeringsprocessen fokuserer i høj grad på at skabe stemninger og effekter, som kan tiltrække og inspirere lytterne til selv at tilgive. Processen rejser etiske spørgsmål, for hvor meget må man forme et materiale for at skabe effekter? Og hvordan forholder man sig til utilsigtede effekter?

I forsøg på at håndtere en fortid mærket af politisk vold på stor skala er sandhedskommissioner flere steder blevet etableret i kølvandet på politiske transitioner. Folk er blevet opfordret af politikere og aktører i civilsamfundet til at dele deres oplevelser, tilgive og glemme fortiden for at gøre en fælles, fredelig, national fremtid mulig. Men hvilke sociale konsekvenser har det, hvis ønsker om straf eller hævn er udbredte, men ikke tildeles nogen plads i håndteringen af fortidige overgreb? Særligt i den sydafrikanske sandhedskommission er tilgivelse ble-

vet italesat som det moralsk gode valg underbygget af den kristne dogmatik. Christian Gade stiller sig i sin artikel kritisk overfor måden, hvorpå tilgivelse blev italesat i kommissionens arbejde. Med eksempler fra høringer diskuterer han, hvorvidt kommisærerne lagde pres på og gik i rette med ofre, der ikke gav udtryk for, at de kunne tilgive.

I situationer, hvor overgreb er blevet begået på større skala, er det ikke blot regeringer, der involverer sig i arbejdet med forsoning. NGO'er og kulturelle og religiøse institutioner engagerer sig ligeledes i arbejdet med at genoprette interaktion mellem stridende parter. Ane Marie Nord udforsker i sin artikel betydningen af en kristen organisations arbejde, der fokuserer på at rykke fastlåste fjendebilleder af 'den anden' blandt kristne palistinænsere og messianske jøder i Jerusalem. Selvom tilgivelse har trange kår i den israelsk-palæstinensiske kontekst, søger organisationen at skabe rum for møder mellem de to grupper og dermed modarbejde den adskillelse, som karakteriserer hverdagen for de fleste i området. Organisationen inviterer så at sige til tilgivelse.

Endeligt sætter Bjørn Bojesen i nummerets sidste artikel temaet på spidsen gennem en beretning om hovedjagt på Filippinerne som oplevet af antropologer før og nu. ■

God læselyst!

AT TILGIVE MED HJERTET ELLER MED TUNGEN?

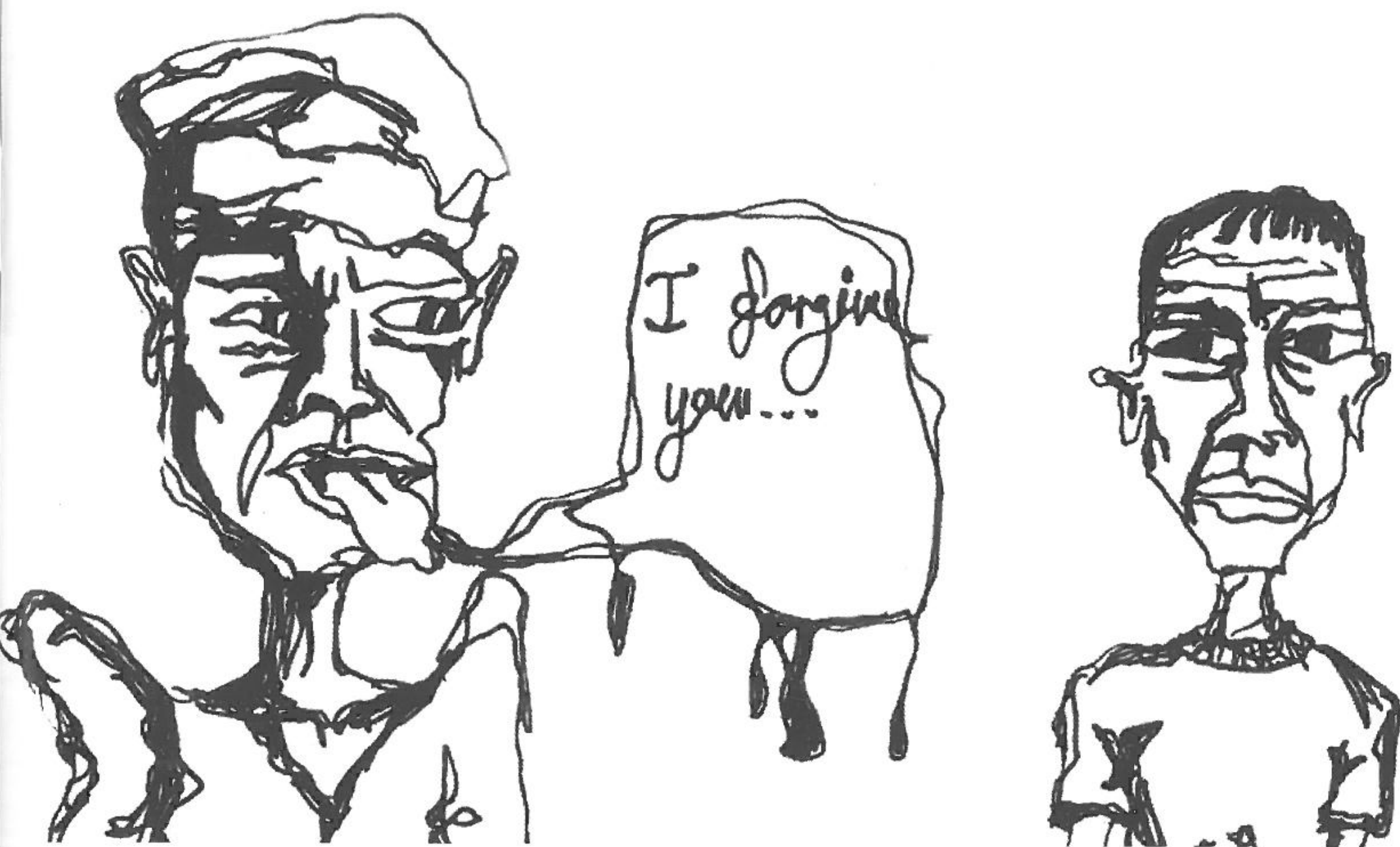
TILGIVELSE OG (MIS)TILLID I DET NORDLIGE UGANDA

af METTE LIND KUSK

I det nordlige Uganda står folk efter mere end tyve år med krig overfor at skulle dele en 'almindelig' hverdag igen. Mange civile var involveret i krigen, frivilligt og tvunget, og mange udøvede overgreb mod hinanden. Tilgivelse promoveres af lokale kulturelle og religiøse ledere som nødvendigt for at muliggøre en delt hverdag. Tale om tilgivelse mødes dog ofte med skepsis, mistillid og usikkerhed om den andens intentioner og oprigtighed: Hvordan kan man vide, om tilgivelse er oprigtig og kommer fra hjertet, eller om det blot er ren retorik fra tungen?

Michael

"I disse tider sker det, at nogle mennesker tilgiver med tungen og ikke med hjertet [...] Jeg har et meget stærkt eksempel på det. Det skete under krigen, imens folk stadig boede i deres hjem [inden regeringen tvang folk i de nordlige distrikter til at flytte ind i lejre kontrolleret af militæret]. Oprørerne trængte ind i bostedet, hvor jeg boede med min familie. Oprørerne fangede en gruppe på fire mennesker. De bandt dem sammen og sagde, at de ville slå dem

Nogle tilgiver med hjertet, andre kun med tungen.

ihjel med pæle. Min bror var blandt de fire, der blev fanget. Imens oprørerne hentede pælene, lykkedes det min bror at slippe fri og flygte. De tre andre blev pryglet ihjel. Familien til de tre dræbte begyndte at give min bror skylden for deres død. De bebrejder ham stadig den dag i dag. De siger, at oprørerne blev så vrede, fordi min bror flygtede. Hvis han bare var blevet, ville ingen være blevet slået ihjel. Jeg ser det, som om min bror var meget heldig, da han fik mulighed for at flygte. Det var

Gud, der beskyttede ham, og det skal han være glad for [...]. Det er vigtigt for ham at blive tilgivet. Vi plejede at være på god fod med denne familie. I dag hilser vi på hinanden, og vi snakker, men det kommer ikke fra hjertet, kun fra tungen. Der er noget i deres hjerter ...Vi bor i det samme område. Konflikten berører hele familien, og det er derfor også et problem for mig."

Michael er skolelærer i en landsby tæt på, hvor jeg lavede feltarbejde. En eftermiddag, hvor

han kom på besøg, delte han denne fortælling med mig. Han var tydeligt frustreret over den uafklarede situation. I fortællingen er det ikke helt klart, om naboerne selv har sagt til Michael, at de ser hans bror som ansvarlig for de andres tragiske død, eller om det er noget, Michael har hørt fra andre. Men det er helt tydeligt, at Michael ikke stoler på, at de har lagt episoden bag sig. Selvom tilgivelse promoveres af religiøse og kulturelle ledere i området, og en amnestipolitik sikrer, at overgreb

Folk holder hinandens hænder efter at have udført et lokalt forsoningsritual, der anvendes i tilfælde af drab. Hele gerningsmandens klan er fælles om at betale kompensation til offerets klan.

begået under krigen ikke retsforfølges, så tvivler folk ofte på, at løfter om tilgivelse er oprigtige. Michael føler stadig, at naboerne bebrejder broren for de tre familiededlemmers død, og det påvirker hans hverdag. Fordi Michael ikke oplever, at naboerne har tillid til ham, vokser hans mistillid til dem.

Han uddyber, hvad det betyder for ham:

"Jeg er en genfødt kristen. Jeg insisterer på at tilgive. Jeg kender Gud, og jeg ved, at det er en god ting. Nu frygter jeg naboerne, der ikke har tilgivet min bror og min familie. De har et hævngherrigt hjerte. Når vi er sammen, lader

de som om, vi er venner. Men når de er sammen med andre, taler de dårligt om mig og min familie. Jeg er bange for, at de vil tage hævn over min familie. Jeg har børn, og børn er et nemt mål, fordi de løber rundt og leger til sent om aftenen ..."

Slægtskab og krig

For folk, der ikke kender til slægtsmønstre og krigen i det nordlige Uganda, kan Michaels frygt måske virke paranoid. Hvorfor skal han være bange for, at hans egne børns liv er i fare, blot fordi hans bror under krigen var indblandet i en voldelig episode, som han ikke selv var skyld i?

For at forstå dette må man holde sig for øje, at slægtskab er af fundamental betydning i det nordlige Uganda. I tilfælde af kriminalitet afstraffer man traditionelt ikke kun det ansvarlige individ. Man forhandler med hele dennes klan om en passende compensation, som det er hele klanens ansvar at betale. Når Michaels bror er under anklage, betyder det, at Michael og hans slægtninge også anses som ansvarlige. Hvordan hovedpersonen i episoden - Michaels bror - selv har oplevet efterspillet, ved jeg ikke, men for Michael - den pårørende - indebærer den uafsluttede uoverensstemmelse en oplevelse af usikkerhed i hverdagen. Denne usikkerhed hænger sammen med en anden vigtig faktor for at forstå Michaels fortælling. I mere end to årtier hærgede en blodig krig det nordlige Uganda. Hovedaktørerne var Ugandas regeringshær og oprørshæren the Lord's Resistance Army (LRA), men mange civile blev også involveret. Den væbnede konflikt stoppede først i 2006. Hverdagen var i den periode præget af vold og usikkerhed, og det har påvirket de sociale relationer mellem folk og gjort frygt og mistillid til en del af hverdagen.

Michaels fortælling afspejler en interessant dynamik mellem tilgivelse og tillid, eller rettere sagt, fraværet af tillid. Det er ikke kun

den forurettede, den der tilgiver, der kan have manglende tillid til det menneske, som han eller hun blev krænket af. Den, der kategoriseres som den skyldige og bliver tilgivet, kan på samme måde have manglende tillid til den andens oprigtighed, som det er tilfældet for Michael. Han frygter at blive offer for naboens hævn. Selvom tilgivelse af religiøse og kulturelle ledere fremsættes som det gode, moralsk forsvarlige valg, besværliggør manglende tillid ofte tilgivelserprocesser. Det er vigtigt at understrege, at ideen om tilgivelse som det gode ikke deles af alle. Nogle af mine informanter mener, at der er behov for juridiske sanktioner eller anden form for straf af dem, der har været skyld i dødsfald og andre overgreb. Andre igen mener, at hverken straf eller tilgivelse er tilstrækkelige redskaber i håndteringen af de fortidige overgreb.

For de involverede bliver udfordringen yderligere kompleks, da det under krigen ofte var svært at skelne mellem, hvem der var direkte ansvarlige for overgreb, og hvem der blev tvunget til at udføre vold. En central strategi hos LRA var at bortføre børn og unge og tvinge dem ind i oprørshæren. Mange blev tvunget til at udføre overgreb imod deres egne lokalsamfund og slægtninge. Elementet af tvang gør, at mange i dag befinder sig i en gråzone, hvor de på den ene side var ofre for LRAs vold, samtidig med at de selv blev gerningsmænd, der udførte overgreb. Det uklare skel mellem ofre og gerningsmænd har været med til at styrke diskursen om tilgivelse som det gode valg. Hvorvidt verbale løfter om tilgivelse afspejler oprigtige holdnin-

ger, har folk i det nordlige Uganda ofte svært ved at afgøre. Det er netop samme problematik, Michael står overfor, når han skal tage stilling til, om han kan stole på naboerne: Hvordan kan man vide, om tilgivelse kommer fra hjertet eller kun fra tungen, hvor det kan dække over planer om hævn?

Fravær af tillid

Michaels eksempel viser, hvordan ideen om tilgivelse som det gode ikke automatisk fører til forsoning mellem mennesker. Mange års liv med krig og de svigt, det indebærer, har gjort folk bevidste om, at løfter om tilgivelse og fred ikke altid holder. Naboer, familiemedlemmer og andre i lokalområdet kan have tvetydige intentioner og uudtalte ønsker om hævn, når de siger, at de tilgiver. Inden krigen blev stierne mellem folks hjem flittigt brugt, fortæller en af de ældre mænd mig. Stierne vokser nu til i bushens lange græs, fordi de uformelle udvekslinger og interaktioner mellem naboer er meget mindre, end de var inden krigen. Nye konflikter over jord og ressourcer er også opstået i kølvandet på den delvise fredsaftale mellem oprørshæren og regeringen fra 2006-2008. Dette skaber nye spændinger mellem folk i området. Situationen tegner en gråzone, hvor skellet mellem krig og fred ikke er skarpt.

Filosoffen Knud E. Løgstrup beskriver i sit værk *Den Etske Fordring* fra 1956 menneskets tillid til andre som naturgiven og ser det som udgangspunktet for vores væren i verden. Kun i situationer hvor en person ikke lever op til vores forventninger om tillid, opstår mistillid. For de fleste mennesker i det nordlige Uganda har til-

"do not accept food
from strangers!"

Maden, andre serverer, er også genstand for mistillid;
man kan ikke vide, om den er forgiftet.

lidsbrud udgjort hverdagen så længe, at det nu er blevet normalen frem for undtagelsen. Her er det alment kendt, at det at have umiddelbar tillid til andre kan få fatale konsekvenser. Løgstrups syn på tillid som universelt og helt grundlæggende for menneskelig interaktion kan derfor udfordres.

Tillid er ikke naturgiven.

Ved flere lejligheder oplevede jeg, at min feltassistent, Lisa, italesatte denne grundlæggende mistillid i ganske almindelige hverdagssituationer: "Det virker ikke som om, der er nogen, du kan stole på i denne verden, min ven", svarede hun, da jeg spurgte, om hun hav-

de fået leveret det trækul, hun nogle dage forinden havde bestilt. Frem for at se den manglende levering som en forsinkelse tolkede hun det straks som et udtryk for, at hun var blevet snydt. Ligeledes frarådede hun mig ved flere lejligheder at tage imod mad fra folk, som jeg ikke kendte, da det nemt

kunne være forgiftet. Ved begravelsesritualer og andre sociale sammenkomster er det almindeligt, at naboer og familiemedlemmer kommer med forskellige madder, der deles og spises i fællesskab. At afslå maden er i høj grad at afslå det sociale fællesskab. Lisa fastholdt alligevel sit råd og understregede alvoren med ordene: "Det er den, der er tættest på dig, der ender med at slå dig ihjel...".

Nabostrid, konflikter mellem klaner og forgiftning af mad er ikke nye fænomener, og jeg vil ikke hævde, at den mistillid, som mine informanter omtaler, udelukkende er opstået på grund af krigen. Mine informanternes kobling mellem mistillid og efterkrigstid skal nok nærmere forstås således, at graden af mistillid er steget og har bredt sig til mere intime hverdagsrelationer grundet de mange år med krig og svigt. Den øgede mistillid udfordrer forsøg på at genetablere de sociale relationer gennem løfter om tilgivelse.

Tilgivelse i ord og i handlinger

I Michaels fortælling er det frygten for den anden families mulige hævn, der er central for hans oplevelse af den nuværende situation og ikke en konkret oplevelse, hvor de har forsøgt at gøre ham eller hans familie ondt. Det gør ikke frygten mindre ægte. 'De andre', nabofamilien, udgør en potentiel fare, også for Michaels børn. Michael vil gerne holde et møde med nabofamilien, så de kan tale sagen igennem og få en form for klarhed omkring episoden. Spørgsmålet er, om det ville mindske hans tvivl og frygt, hvis nabofamilien siger, at de ikke bærer nag i en kontekst, hvor tilli-

den til løfter generelt er minimal?

Mit bud er, at frygten for naboernes potentielle hævn ikke ville forsvinde på trods af et italesat løfte om at lægge episoden bag sig. Tvivlen om hinandens intentioner og forskellige opfattelser af, hvad der skete under krigen i det nordlige Uganda, gennemsyrrer dagligdagen. Der er relationer, som folk bevidst vælger ikke at engagere sig i. Som Michael fortalte mig, så deler han eksempelvis ikke måltider med naboerne. At dele måltider sammen er i området en handling, der signalerer tillid og venskab. Et bevidst valg om ikke at dele måltider signalerer det modsatte. På den måde indikeres oprigtigheden af og tilliden til tilgivelse i det nordlige Uganda først og fremmest igennem bestemte handlinger og ikke i ord. Mange har tillid til præstens ord, når han i generelle termer prædiker om tilgivelse som grundlæggende godt. Men det kræver mere end ord at skabe tillid til, at naboens tilgivelse er oprigtig. For at blive tolket som oprigtig skal tilgivelse afspejle sig i handlinger såsom fælles markarbejde, delte måltider og anden form for hverdagslig udveksling. At engagere sig i sådanne handlinger kræver, at man tør at udvise tillid til den, man interagerer med. På den måde er der mere på spil, når man tilgiver gennem handlinger, end der er, når man tilgiver gennem ord. David, der er sikkerhedsansvarlig i området, fortæller om, hvordan han bevidst har tilgivet en tidligere oprører gennem handlinger uden at italesætte det:

"Jeg møder ham [den tidligere oprører] i hverdagen, jeg snakker frit med ham. Men jeg har aldrig fortalt ham om, at jeg ved, at han

i det skjulte forsøgte at komme mig til livs, eller at jeg har tilgivet ham for det. Jeg vil aldrig nogensinde minde ham om det. Hvis jeg minder ham om det, ville han begynde at frygte, at jeg ville tage hævn [...] Men jeg har tilgivet ham fuldstændig [...] Nu lever vi, som da vi var unge mænd, vi deler måltider sammen og det hele."

"Vi vil bare have tingene til at være en lille smule normale"

"Jeg er fri. Jeg kan gå, hvorhen jeg vil. Jeg kan besøge Gulu by uden frygt for angreb, jeg kan sove udenfor uden at frygte, at de [LRA] vil fyre skud af, at de vil bortføre folk eller plyndre landsbyen."

Således beskriver en af mine ældre informanter forskellen på livet under de to årtier med krig og hans nuværende hverdag. Han oplever hverdagen som forholdsvis normal, idet frygten for voldelige angreb er væk, og det at dyrke jorden og brødføde sig selv er aktiviteter, han værdsætter højt. "Vi vil bare have tingene til at være en lille smule normale" forklarer en anden informant mig, imens han stolt peger på nogle sække med tørrede bønner, ærter og hirse, der står langs væggen i hans hytte. Det er afgrøder, han selv har dyrket i samarbejde med sine slægtninge – en aktivitet han under krigen var afskåret fra, hvilket efterlod ham fuldstændig afhængig af FNs Fødevareprogram. At genetablere en normal hverdag og leve et liv "som før krigen" er af høj prioritet for mange af mine informanter, der alle er oppe i årene og derfor har oplevet tiden inden krigen. At ideen om tiden før krigen er præget af nogen nostalgi er ikke usandsynligt, men det

Folk samarbejder i marken

ændrer ikke på, at det er ideen om den fortidige normalitet, der stræbes efter.

At skabe en normal hverdag efter krigen med de få ressourcer, der er til rådighed, kræver samarbejde. Alfred, en ældre mand, fortæller mig om vigtigheden af at samarbejde og betydningen af tilgivelse: "For eksempel, når du har begravet et familiedlem, hvordan ville du så få folk til at hjælpe dig, hvis du ikke

kan tilgive dem? Tilgivelse er nødvendig for at kunne samarbejde. Folk kan ikke lide dem, der holder bitterheden i hjertet." At tilgive har altså en praktisk funktion i form af at øge samarbejdet mellem folk, og for mange er hævn eller 'at holde bitterheden i hjertet' ikke en mulighed, hvis ens overlevelse skal sikres.

Michael og mange andre i det nordlige Uganda står derfor overfor en paradoksal udfordring.

På den ene side viser erfaringen, at det kan have alvorlige konsekvenser at udvise tillid og tilgive de andre gennem handlinger – man kan risikere at blive forgiftet og dø, hvis man skulle tro de talrige rygter og vandrehistorier. På den anden side har det at tilgive gennem handlinger en praktisk funktion i form af at øge tilliden og muliggøre samarbejde mellem folk i lokalsamfundet. Det kan skabe det nødvendige grundlag

En nabo hjælper med at reparere taget.

for overlevelse nu og i fremtiden. At samarbejde og udvise tilgivelse gennem handlinger kræver en art villet tillid, hvor folk til trods for bevidstheden om fortidens mange svigt aktivt vælger at udvise tillid til 'de andre'. 'De andre' er på én gang det vigtigste håb for genskabelsen af en normal hverdag præget af sammenhold og samarbejde, og samtidig den største fare for at håbet om dette ideal brister. ■

Forslag til videre læsning:

Meinert, Lotte (under udgivelse) 'Tricky Trust' i: Liisbjerg, Sune; Pahuus, Anne Marie; Dalsgaard, Anne Line (ed.) *Trust and Hope. Negotiating the Future: Dialogues between Anthropologists and Philosophers*. Berghahn Books.
 Løgstrup, Knud E. (1991 (1956)) *Den etiske fordring*. Gyldendal, København.

METTE LIND KUSK ER NYUDDANNET ANTROPOLOG FRA ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI VED AARHUS UNIVERSITET. PÅ BAGGRUND AF FIRE MÅNEDERS FELTARBEJDE I EN LANDSBY I DET NORDLIGE UGANDA HAR HUN I SIT SPECIALE UDFORSKET SPØRGSMÅL OM TILGIVELSE OG TILLID EFTER KRIGEN.

Alle illustrationer er af forfatteren

UNDER PRES FOR AT TILGIVE

OM TILGIVELSE I SYDAFRIKA EFTER APARTHEID

af CHRISTIAN B. N. GADE

Efter afslutningen på apartheid i Sydafrika etablerede landets nye parlament en Sandheds- og Forsoningskommission, hvor ofre for apartheid fik mulighed for at fortælle deres historier under offentlige høringer i Kommissions komité for menneskerettighedskrænkelser. I løbet af Kommissionens arbejde var der dog et apartheidoffer, der anklagede Kommissionen for at lægge pres på ofrene for at tilgive. Ved derudfra at se på, hvordan komitémedlemmerne talte om tilgivelse under de offentlige høringer, bliver det klart, at nogle komitémedlemmer idealiserede tilgivelse, og at de nogle gange gik i rette med ofre, der ikke havde tilgivet deres gerningsmænd.

Afslutningen på apartheid

I Anden Verdenskrig vandt De Allierede en entydig sejr over Adolf Hitlers styrker og kunne derefter selv beslutte, hvordan de ville håndtere de forbrydelser, som nazisterne havde begået under krigen. Det resulterede i Nürnbergprocessen, hvor flere af de anklagede, tyske topnazister blev dømt til døden. I stedet for tilgivelsens og forsoningens vej valgte man gengældelsen eller 'den retributive retfærdigheds vej', som reflekterer idéen om øje-for-øje og tand-for-tand.

De Klerk, Mandela og Mbeki i Cape Town, Sydafrika, 6. maj 1994.

I Sydafrika var der ikke nogen entydig sejrherre i apartheidkonflikten. Derimod måtte både modstandsbevægelserne og apartheidregimet sande, at deres forsøg på at vinde en militær sejr ikke lod sig realisere. I 1990 besluttede parterne sig for at indgå i en officiel politisk forhandlingsproces, hvilket mandede ud i, at de blev enige om en foreløbig konstitution, der skulle træde i kræft efter Sydafrikas første demokratiske valg i april 1994. African National Congress fik en klar sejr ved valget, og Nelson Mandela blev indsat som

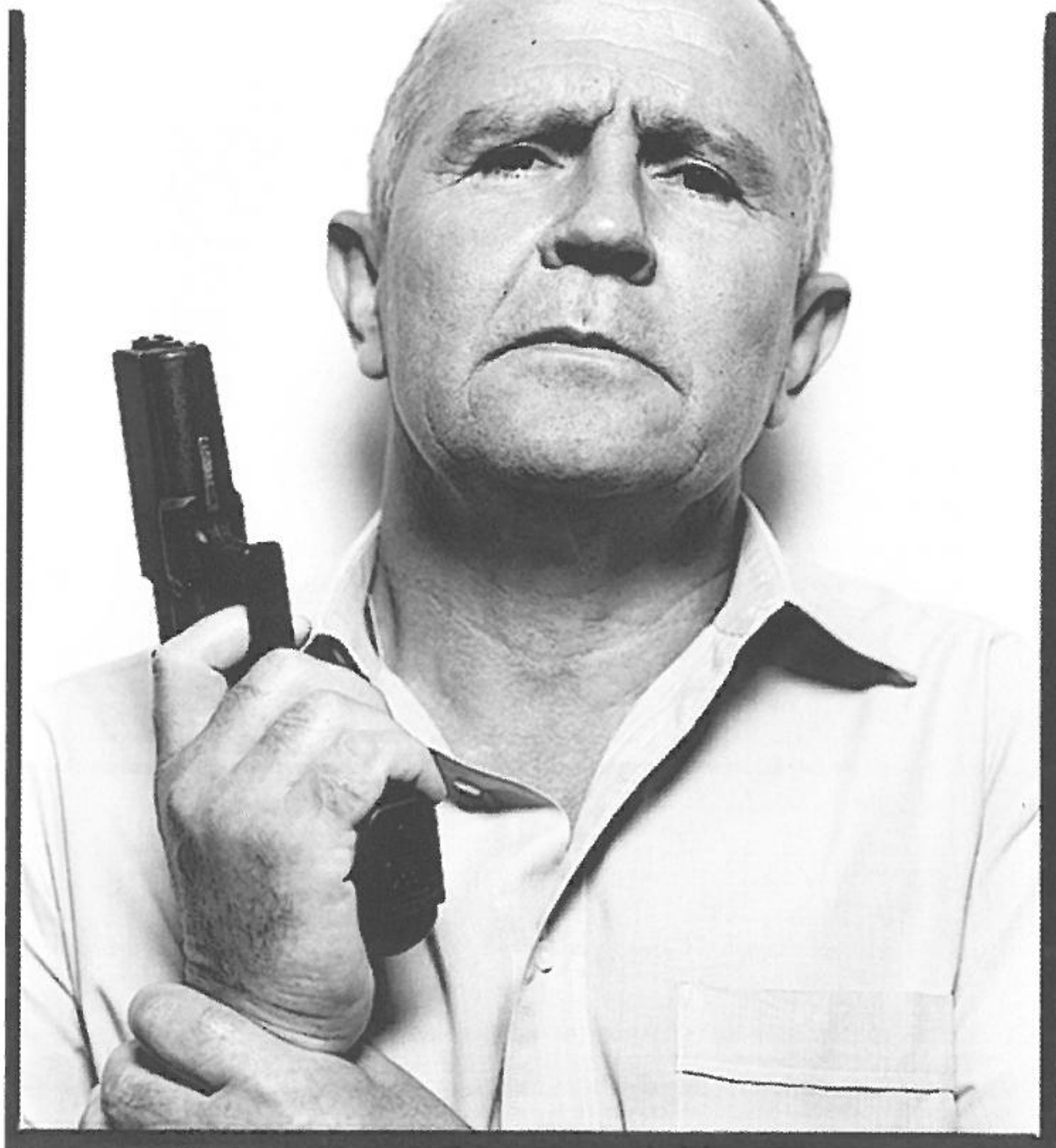
præsident med Thabo Mbeki og Fredrick Willem de Klerk, den sidste apartheidpræsident, som vicepræsidenter.

Amnesti til forbrydere

Den foreløbige konstitution indeholdt en aftale om, at der skulle være amnesti (straffritagelse) til apartheidforbrydere men fastsatte ikke, hvordan amnestien skulle administreres eller hvilken form, den skulle have. Det nye parlament valgte på baggrund af offentlighedens input, at amnestien skulle administreres af en Sandheds- og

Forsoningskommission. Kommissionen blev ledet af Ærkebiskop Desmond Tutu, som havde modtaget Nobels Fredspris under apartheid.

Før processen i Sydafrika havde amnesti altid været ensbetydende med det, der på engelsk kaldes "blanket amnesty": en type amnesti, hvor en gruppe gerningspersoner kollektivt gøres immune for straf uden at skulle gøre noget til gengæld. Et eksempel på denne type amnesti findes i Chile, hvor Augusto Pinochet og hans kumpaner fik "blanket amnesty"

Dirk Coetzee, som havde ledet en af apartheidregimets mest berygtede dødspatruljer, var blandt de gerningspersoner, der modtog amnesti.

for forbrydelser, de havde begået under militærdiktaturet i landet. I Sydafrika besluttede Parlamentet, at Sandheds- og Forsoningskommissionen skulle administrere en form for "conditional amnesty", der ikke havde historiske fortilfælde (og som heller ikke er blevet kopieret af senere sandhedskommissioner). I Sydafrika kunne gerningspersoner udelukkende modtage amnesti, hvis de lavede individuelle amnestiansøgninger og fortalte hele sandheden om deres forbrydelser.

Gerningspersoner skulle bekende deres misgerninger under offentlige høringer med massiv mediedækning.

En omstridt proces

Legitimiteten af Sandheds- og Forsoningskommissionen har altid været omstridt i Sydafrika. En række personer forsøgte at få Kommissionen stoppet, heriblandt familien til den afdøde Steve Biko, der havde ledet antiapartheidbevægelsen Black Consciousness, før han blev myrdet af apartheidregi-

met i 1977. Mange ønskede, at Sydafrika skulle retsforfølge og straffe apartheidperiodens forbrydere, på samme måde som det var sket efter Anden Verdenskrig. De følte ikke, at det var retfærdigt at give amnesti.

Men til trods for protester blev Kommissionen etableret. Dens overordnede mål var at afdække sandheden om de forbrydelser, der var blevet begået under apartheid og at fremme forsoning i landet. Tilgivelse blev set som en nødvendig betingelse for forsoning, og en række indflydelsesrige personer som Mandela og Tutu gjorde sig offentligt til talsmænd for tilgivelse. I en artikel i den britiske avis *The Observer* (1. maj 1994) er Mandela citeret for at have udtalt: "Fredens mænd må ikke tænke på gengældelse eller rekriminalisering. Modige personer frygter ikke at tilgive for fredens skyld".

Ofrene for apartheid

Sandheds- og Forsoningskommissionen modtog ikke kun vidneudsagn fra gerningspersoner, der ansøgte om amnesti. I Kommissionens komité for menneskerettighedskrænkelser fik cirka 2000 apartheidofre mulighed for at fortælle deres historier under offentlige høringer, som fandt sted fra april 1996 til juni 1997. Høringerne blev afholdt i forsamlingshuse og lignende lokaliteter rundt omkring i landet, og medierne var gerne massivt til stede.

Under høringerne i Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser gjorde Tutu meget ud af at understrege, at apartheidofrene, der havde vidnet til komitéen,

Joyce Mtimkulu er et af ofrene, der vidnede til Kommissionen. Under vidneudsagnet fortalte hun om drabet på sin søn, Siphiwo Timkulu, der blev forgiftet af sikkerhedspolitiet. På billedet holder hun sin søns hår i hånden. Håret og dele af hovedbunden faldt af på grund af giften.

havde udvist stor villighed til at tilgive. Den 29. april 1996 sagde han: "Vi er blevet dybt rørt af historierne fra ganske bemærkelsesværdige personer, der til trods for deres forfærdelige oplevelser ikke har noget had eller bitterhed. Tværtimod vil de kende sandheden, så de ved, hvem de skal tilgive". Den 18. juni 1996 kom han med følgende udtalelse: "Mange, faktisk de fleste af de, som har lidt, og som er kommet for at vidne til Kommissionen, har forbløffet os – har forbløffet verden

med deres parathed til at tilgive, med deres ædelhed og ånd af generøsitet. Det er dem, der har muliggjort miraklet, som er dette nye Sydafrika".

Under pres for at tilgive

Den måde, som Sandheds- og Forsoningskommissionen håndterede spørgsmålet om tilgivelse på, er blevet skarpt kritiseret. Kalukwe Mawila, et af apartheidregimets mange ofre, har udtalt: "Det, der virkelig gør mig vred i forhold til TRCen (Sandheds- og Forso-

ningskommissionen) og Tutu er, at de lægger pres på os for at tilgive. For de fleste sorte sydafrikanere handler TRCen om, at vi skal tilgive ... Jeg ved ikke, om jeg nogensinde vil blive klar til at tilgive. Jeg bærer denne bold af vrede inden i mig, og jeg ved ikke, hvor jeg skal begynde for at håndtere det ... Undertrykkelsen var slem, men hvad der er meget værre, hvad der gør mig endnu mere vred, er, at de forsøger at diktere min tilgivelse" (Verwoerd 2003: 264).

Inspireret af Mawilas anklage om, at Kommissionen lagde pres på ofrene for at tilgive, undersøges det i denne artikel, hvordan komitémedlemmerne i Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser talte om tilgivelse under de offentlige høringer. De personer, der citeres i det følgende, var komitémedlemmer i Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser, medmindre andet er bemærket.

Tilgivelse som ideal

Under høringen i Menneskerettighedskomitéen den 16. april 1996 sagde Tutu: "Vi kan lide forsoning og tilgivelse. Forsoning bør opstå i alle, selv i slægtninge, selv i de, som var bange". Tutu gik så langt som til at hævde, at der bør opstå venskaber mellem tidligere fjender. Den 2. september 1996 sagde han således til et offer: "Jeg er glad for, at du er kristen, og at du i din kapacitet siger, at du er parat til at tilgive dem, der har gjort dig ondt. Vi mener, at det er vores pligt som kommission, at alle de, som rent faktisk var fjender tidligere... der bør være en måde, hvorpå vi kan bringe dem sammen, og de bør forsones. De bør ikke længere være fjender. De bør

Sydafrikas Sandheds- og Forsoningskommission afholdt sine første høringer i april 1996. I Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser berettede apartheidofre om de menneskerettighedskrænkelser, de havde været udsat for, og i Amnestikomitéen fortalte gerningsmænd om deres forbrydelser med henblik på at modtage amnesti.

blive venner". Den 7. august 1996 sagde Alex Boraine: "Jeg tænker, at en af de gode og positive ting ved disse høringer er, at de giver folk en mulighed for at fortælle deres historier og forklare, hvorfor de gjorde en ting og ikke en anden, og når én fortæller sin historie, så vil samfundet forhåbentlig begynde at tilgive og glemme og tillade folk at komme tilbage og leve normale liv". Den 7. oktober 1996 italesatte Mary Burton ligeledes tilgivelse som et ideal, da hun sagde sådan til et offer: "Vi sætter pris på din tilgang, idet du har sagt, at du er en fredens mand, og vi håber, at noget kan gøres for at hele dette skel, så anger og tilgivelse kan finde sted".

Ofrene der tilgav

Ofrene, der tilgav, blev mødt med applaus fra Kommissionens side.

Den 14. oktober 1996 sagde Tutu: "Tak for at I er personer, der ikke har hævn i Jeres hjerter. Vi vil sige, at vi er et meget lykkeligt land, fordi vi ved, at der er personer som dig og Hr. Viljoen og andre, der kan sige: Nej, vi er villige til at tilgive. Tusind tak". Den 21. maj 1996 påpegede Tutu følgende for en kvinde, der havde tilgivet de personer, der havde dræbt hendes mand ved necklacing og tvunget hende til at se på: "Måske er det positive ved dette, at der er personer, som kom til dig og spurgte om tilgivelse og sagde, at de stadig kan høre din mands skrig i deres hoveder. De kunne ikke finde hvile, fordi de stadig kunne høre din mands skrig, da han døde. Vi sætter pris på det faktum, at du har tilgivet disse personer".

Det var ikke kun Tutu, der priste tilgivelse. Hlengiwe Mkhize sag-

de således den 29. Oktober 1996: "Tak frue. Du har sagt ord om tilgivelse og vi støtter dig i denne idé. Vi beder folk, der ved noget, eller som har gjort ting her i Alexandra, om at komme frem og bede alle om tilgivelse. Tak frue".

Ofrene der ikke tilgav

Mens komitémedlemmerne støttede op omkring og priste tilgivelse, var attituden til ofrene, der ikke tilgav, ganske anderledes. Nogle gange undlod komitémedlemmerne at kommentere på den vrede og bitterhed, der kom til udtryk under høringerne. Andre gange kom komitémedlemmer med eksplicitte opfordringer til, at ofrene forsøgte at tilgive. Den 8. oktober 1996 sagde Joyce Piliso-Seroke dette til et offer: "Vi vil have, at du har fred, og at du forsøger at tilgive dette folk (en gruppe, der havde sat ild på ofrets hus). Vi vil gerne have, at du som leder forsøger at åbne dit hjerte og forsøger at tilgive dette folk. Vi opfordrer til dette". Under den samme høring, fortalte Nelson Jantjie, et andet offer, følgende: "Jeg er i smerte. De politifolk, der torturerede mig, de arbejder, mens jeg er arbejdsløs. Disse folk går forbi mig hver dag, de andre er i De Aar – de har stadig arbejde; jeg kan ikke arbejde på grund af dem. Jeg får ingenting ud af dette – mine børn er på gaden, de er kriminelle, de går ikke i skole". Piliso-Seroke gik i rette med ofret: "Vi forstår din smerte, men vi beder dig om at kontrollere dig selv. Så selv når vi beder vores undersøgelsesteam om at finde... om at finde ud af, hvad der skete, vil vi som Sandhedskommission gerne nå til et sted, hvor der kan være fred og tilgivelse".

Necklacing er en drabsmetode, hvor ofret får et bildæk om halsen, der antændes. Drabsmetoden er blevet praktiseret både under og efter apartheid

Den 3. oktober 1996 gik Tutu i rette med et ungt apartheidoffer, der ikke havde tilgivet den politimand, der havde skudt ham. Han sagde: "Parlamentet bad os forsøge at opnå forsoning, og måske vil der komme et tidspunkt, hvor du vil have mulighed for at møde denne mand igen. Måske vil han så sige, at han er ked af det. Måske vil du så være i stand til at tilgive ham, og så vil forsoning blive opnået. Det vil overhovedet ikke hjælpe at bære hævn i dit hjerte, for det er som noget, der forgifter dig. Det vil forgifte hele dit liv, hvis du bærer denne vrede i dig selv. Vi forstår, hvordan du føler om alt dette, men vi beder dig om at forsøge at tænke på den dag, hvor du vil være i stand til at tilgive denne mand. Der er mange fra vores folk, som har lidt enormt, ikke kun fysisk men også følelsesmæssigt i deres hjerter. Vi kan tænke på vores præsident i denne forbindelse. Alle de personer, som var på Robben Island, de led også meget, men nu siger de, med henblik på vores lands frem-

gang og vores lands trivsel, at de er villige til at tilgive. Jeg ved, at det ikke er nemt at bede dig om dette, og at vi aldrig skal lade som om, det er nemt".

Afsluttende bemærkninger

I samfundsmæssige transitionsperioder efter konflikt og krig bliver spørgsmålet om tilgivelse og forsoning ofte rejst. I nogle transitionsperioder har tilgivelse og forsoning med de værste forbrydere ikke været betragtet som et ideal, som i Sydafrika. Her førte Mandela og hans regering en national forsoningspolitik, der fik sit mest markante udtryk i landets Sandheds- og Forsoningskommission, hvor selv personer, der havde begået de mest grufulde krænkelser, kunne modtage amnesti under visse betingelser.

Gennem konkrete eksempler fra høringerne i Kommissionens komité for menneskerettighedskrænkelser har nærværende artikel vist, hvordan komitémedlemmerne advokerede stærkt for tilgivelse. Artiklen har også vist, hvor-

dan et stærkt advokatur for tilgivelse kan virke krænkende på ofre, som enten ikke kan eller ønsker at tilgive. Advokaturet for tilgivelse kan komme til at fungere som en "dobbelte krænkelser" (på engelsk "double victimization"), hvor ofret oplever advokaturet for tilgivelse som et illegitimt pres, der konstituerer en krænkelser, som kommer oveni de menneskerettighedskrænkelser, ofret tidligere var udsat for. ■

Videre læsning

Tutu, Desmond. 1999. *No Future Without Forgiveness*. London: Rider.
Verwoerd, Wilhelm. 2003. 'Towards a Response to Criticism of the South African Truth and Reconciliation Commission'. I: Prager, Carol A. L. & Govier, Trudy (red.): *Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

CHRISTIAN B. N. GADE ER UDDANNET FILOSOF OG ANSAT SOM ADJUNKT VED INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET, HVOR HAN FORSKER OG UNDERVISER I KONFLIKTRELEREDE EMNER. HAN HAR VÆRET PÅ TRE FORSKNINGSSOPHOLD I SYDAFRIKA I FORBINDELSE MED SIT PH.D.-PROJEKT OM LANDETS SANDHEDS- OG FORSONINGSPROCES. ALLE CITATER I ARTIKLEN ER OVERSAT AF FORFATTEREN. DE ENGELSKE TRANSKRIPTIONER AF HØRINGERNE FINDES PÅ KOMMISSIONENS HJEMMESIDE.

At REDIGERE TILGIVELSE

ET LYD-SAMARBEJDE MELLEM KUNST OG ANTROPOLOGI

Efter mange års ufred i det nordlige Uganda er folk vendt hjem og forsøger at hele sårene efter den lange konflikt. Mange NGO'er, kulturelle og religiøse institutioner er involveret i det politisk og personligt sensitive forsoningsarbejde, men for de fleste ligger den svære men egentlige forsoning imidlertid i at etablere en hverdag og reparere på ødelagte relationer med slægtninge, venner og naboer.

af LOTTE MEINERT OG JULAINA OBIKA

Kunsten ligger i at få folk til at lytte
Vi sidder i 'redaktionsrummet' på Gulu Universitet med computer, lydfiler og hørebøffer og lytter til Peters beretning om at tilgive den mand, som engang bortførte ham til rebelhæren. 'Redaktionsrummet' er et støvet, ubrugt undervisnings-lokale, og 'vi' er Julaina Obika, forsker i konflikt og fredstudier fra Uganda, Tove Nyholm, en dansk lyd- og installationskunstner, Dennis Drici, ugandisk lydtekniker og Lotte Meinert, antropolog fra Danmark. Diskussionen om redigeringen af

beretningen bølger frem og tilbage.

Beretningen er cirka en time lang og skal redigeres ned til 3-5 minutter, så den kan bruges i en lyd-installation, hvor andre i lokalsamfundet kan lytte til den. Metoden er udviklet af Nyholm, som inspireret af filosofen Hannah Arendt har arbejdet med tilgivel-sesberetninger forskellige steder i verden. Kunstneren siger, at vi må finde frem til det essentielle i beretningen og redigere med sans for dramaturgien, så beretningen kommer til sin ret, og så lytterne

fanges af historien. Forskerne har tidligere hørt andre af kunstnerens redigerede beretninger og har er-faret, at de 'virker', men alligevel vrider og vander vi os ved at skære i kontekst, detaljer, fakta og nuan-cer. Kunstneren forstår os, men forklarer, at der ikke skal mere med, der skal mindre med, og det skal udvælges nøje. Vi lærer at lytte intenst til stemmeføringen, ånde-drættet og pauseerne i beretningen. De elementer er vigtige at få med, insisterer kunstneren. Det er en kunst at få folk til virkelig at lytte.

Redigering.

Efter utallige redigeringsomgange og diskussioner over længere tid, og lydfiler sendt frem og tilbage mellem Danmark og Uganda, når vi frem til en 4 minutters beretning. Og forskerne må indrømme, at den nu fanger lytteren, fordi en masse detaljer og kontekst er skåret væk, og der er værnet om stemningen i beretningen. Vi afprøver beretningen ved at spille den for en gruppe lokale kvinder og mænd, som lytter intenst og diskuterer ivrigt. Nogle ønsker efterfølgende at få optaget

deres egen beretning.

Formidlingen af personlige beretninger om tilgivelse er potentielt et effektivt redskab, når sårene fra krigen i det nordlige Uganda skal heles. Historierne i disse beretninger skal dog 'udskæres' nøje for at virke, og alligevel kan man aldrig gardere sig mod utilsigtede konsekvenser. I vores projekt, der optog og redigerede tilgivelsesberetninger, blev det tydeligt at gyldighed og effekt; forskning og kunst kan hænge nært sammen. Det er ingen ny

indsigt, at vi som forskere redigerer vores materiale kraftigt for at få forskellige pointer frem. Det blev imidlertid tydeligt i samarbejdet med kunstneren, at i redigeringen af lyd og stemmer skal beskæringen ikke kun foretages med henblik på indhold, men også med sans for stemning og effekt.

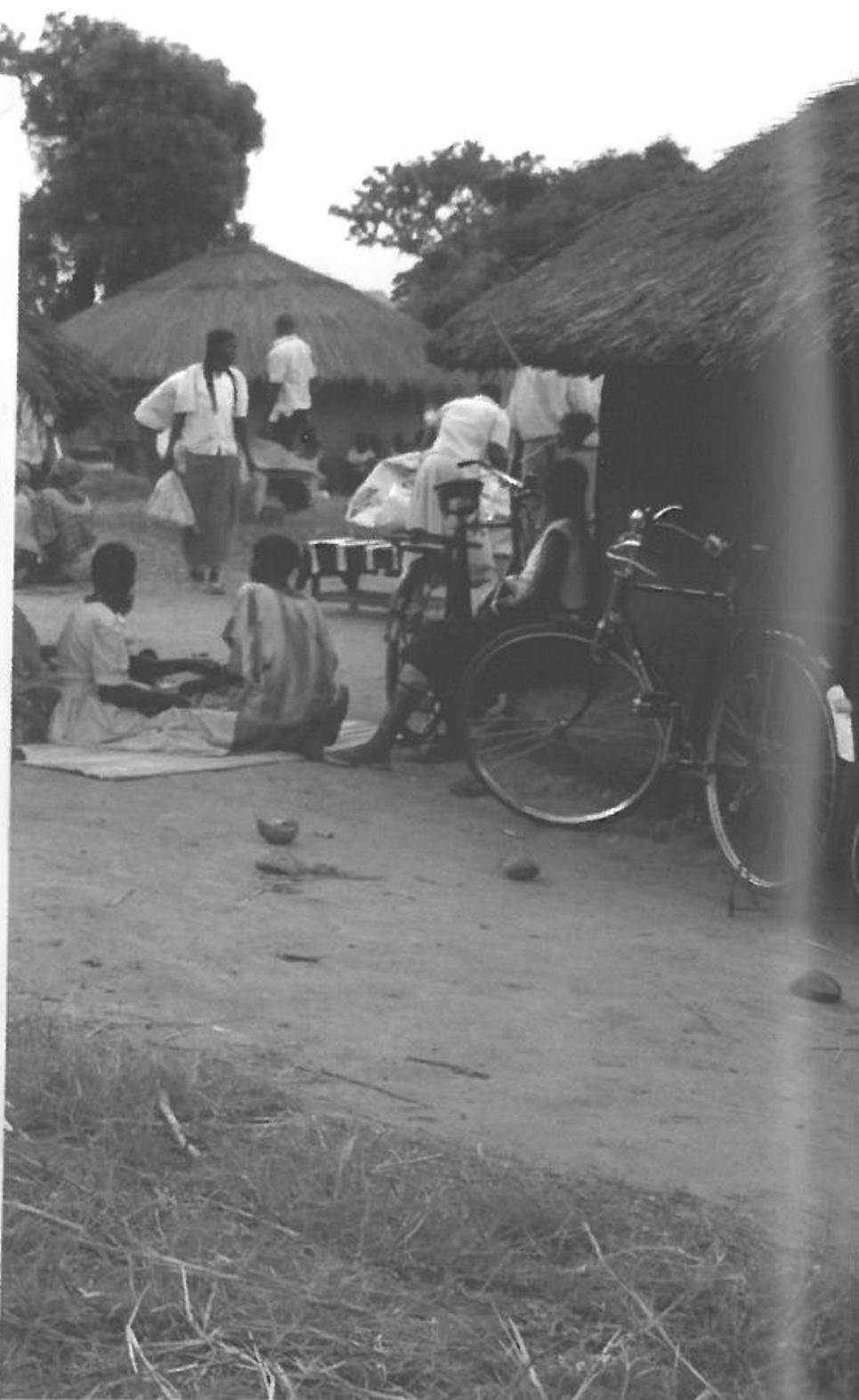
Beretningerne skal netop høres og ikke læses, fordi så meget af betydningen ligger i stemmens tonefald og de stemninger, som pauser og åndedrag skaber. Vi skriver dog her Peters redigerede

TIMO KICA

VOICES FROM WITHIN

OPEN: Thursday and Sunday 2-5 pm
Awach Sub-County Gulu University ENRECA-GU

"Timo Kica" betyder "tilgivelse".

beretning – transskriberet og oversat fra engelsk til dansk og efterfølgende diskuterer vi nogle af de dele, som blev skåret fra. Beretningen viser nogle af de dilemmaer ved tilgivelse, som opstår, når grænsen mellem gerningsmand og offer er udvisket, fordi begge parter er blevet tvunget ind i rebelhæren og har deltaget i rebelhærens vold uden dog at ville det fra begyndelsen.

Peters beretning

"Lad mig fortælle dig om noget, der skete med mig for længe siden.(pause)

Da jeg startede i 3. g, det var på

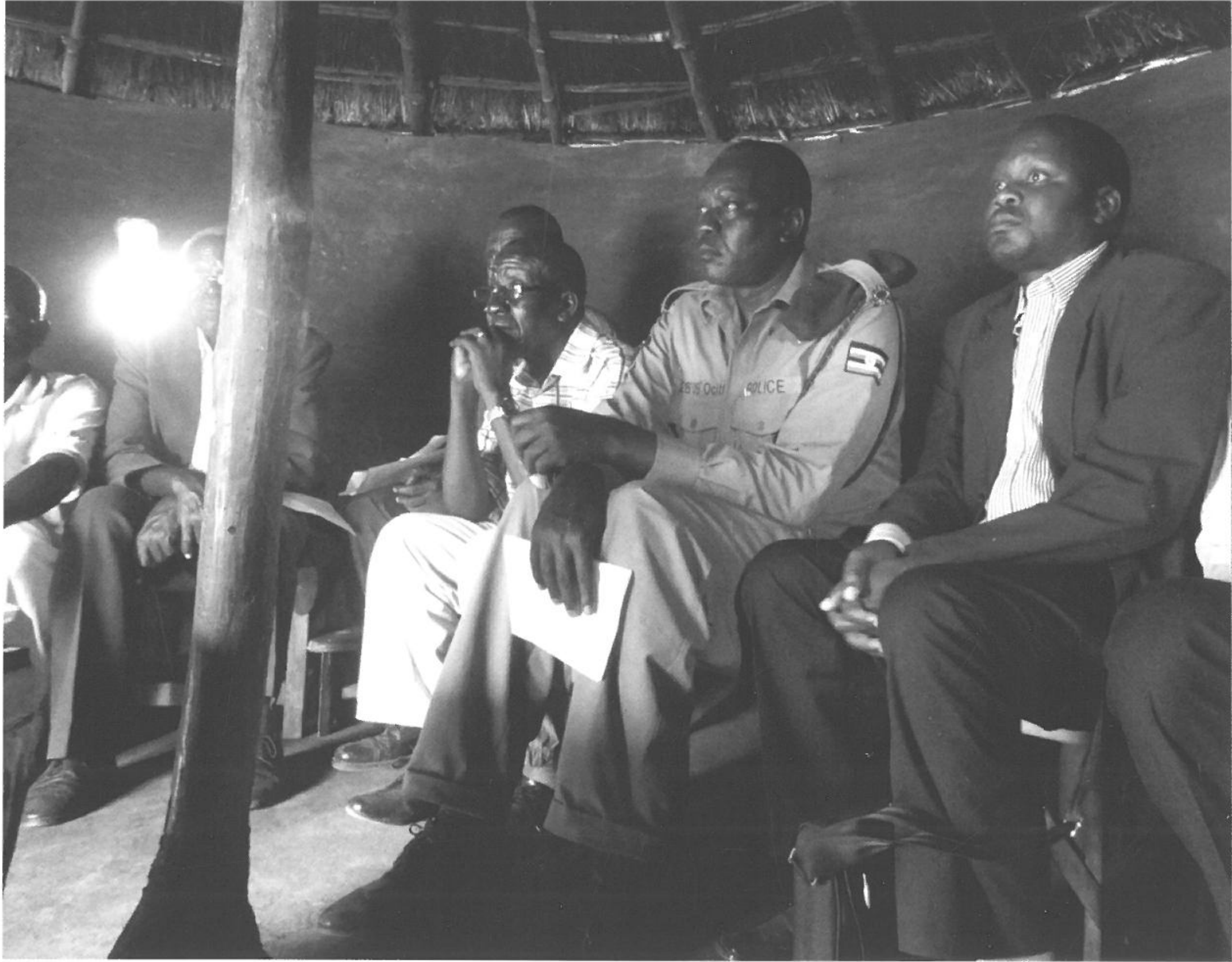
Gulu High School, opdagede jeg, at jeg skulle dele kollegieværelse med én, der havde bortført mig for lang tid siden. Så en dag, hvor vi sad og snakkede, måtte jeg give ham et tip om at "Hey mand, ved du hvad, hvis du husker tilbage, det var i 1998, sent i december, dine folk angreb vores landsby, og I bortførte mig".

Han var stille en stund. (pause) Så sagde han "Mand, hvorfor lægger du ikke det bag dig?" Jeg insisterede og sagde "Hør her vi bliver nødt til at snakke om det. Du bliver nødt til at indrømme, at du genkender mig. Det var din gruppe, der bortførte mig, og det var

den samme gruppe, som frigav mig, fredeligt. Som du kan se, er jeg en anden nu".

Jeg forventede, at han ville sige 'ok hør her, vi er kede af det der skete, men nu kan vi starte forfra og begynde et meningsfuldt liv'. Det sagde han ikke, men han sagde, at det ikke havde været hans intention. Så der var ikke noget at tilgive. Jeg skulle ikke tro, at der var brug for, at jeg tilgav ham. (pause)

Så altså mmmmm... mit råd til ham var: Nu hvor vi kender hinanden og har genkendt hinanden, så lad os holde det for os selv. At engang var vi i rebelhæren, men

Officials lytter til åbningen af udstillingen.

det var ikke vores ønske. Vi blev tvunget til at være med.

Han var nødt til at acceptere at sådan var det, for vi delte jo værelse, spiste morgenmad sammen, gik i skole sammen. Og så lovede vi hinanden at give slip på de minder, hvad enten de var gode eller dårlige. Fordi ude i bushen blandt rebellerne nød du måske livet, måske var du her og der, stjal ting, og tævede folk, der prøvede at flygte fra gruppen, og du nød det, fordi du var ung.

Så det var derfor, jeg gav ham det råd med at glemme både det gode og det dårlige, vi gjorde dengang. Selvfølgelig havde jeg allere-

de, dybt i mit hjerte, tilgivet mig selv, for det jeg havde gjort mod andre mennesker. Hvis du har gjort noget, og du ikke mediterer over det, kan du komme til at tro, at du ikke har gjort noget forkert. Da jeg selv havde gjort det, begyndte jeg også at kunne tilgive andre. Så lad os give slip på alt det, vi har gjort i bushen og vende tilbage til samfundet."

Sådan lyder den redigerede beretning, oversat og omskrevet til dansk. Det rå materiale omfatter en timelang samtale, der transskriberet fylder 14 sider. Vi havde også flere opfølgende samtaler for at få Peter til at uddybe forskellige

dele, og for at genindtale en indledning af beretningen. Den uredigerede version indeholder derfor mange andre oplysninger og spor. Blandt andet bliver det tydeligt, at Peters kidnapper stadig er involveret i kriminelle handlinger forbundet med rebelhæren. Vi valgte imidlertid at skære de dele ud af beretningen, fordi den ellers ville fremstå særdeles kompleks og flertydig i forhold til, at formålet var at andre i lokalsamfundet skulle lytte til beretningen og føle sig inspirerede til at tilgive. Sådan var der i alle beretninger et stort kreativt arbejde med at beskære og give form til betydningen.

Lydfilerne er installeret i en tromme, og de aktiveres med knapperne på kanten.

Virkelige beretninger, fordi de virker?

Den kreative redigering og markante beskæring af beretningerne sætter ideer om gyldighed og etnografiske detaljer på spidsen. Redigeringen rejser etiske spørgsmål om, hvor langt vi vil gå, når vi vælger at forme et materiale for at skabe effekter og kreere versioner af virkeligheden, fordi de 'virker bedre' end detaljerede etnografiske beskrivelser.

Vi var som forskere inspirerede af kunstnerens metoder, som gav anledning til intense diskussioner, der også inkluderede den ameri-

kanske filosofiske pragmatiker William James' argument om, at sandhed er afhængig af de konsekvenser, der skabes. I James' optik afgøres, hvorvidt noget er sandt af, hvilke konsekvenser det får, og dette kan først erkendes på lang sigt. Men hvordan vurderer man konsekvenserne? Og hvis 'sandhed' og konsekvenser er det, når man redigerer og former et materiale? Er den redigerede version nu Peters beretning? Redaktørenes? Lytternes?

Peter har hørt sin redigerede beretning og har ladet kollegaer og slægtninge lytte til den, så i den

forstand er det stadig en beretning, som han identificerer sig med. Både han og vi ved imidlertid, at der er skåret dele ud, som kunne have mudret billedet i forhold til den generelle inspiration, vi gerne ville skabe blandt lytterne. Hvis gyldighed nærmere afhænger af de effekter, der skabes, end af akkurate, hvad gør man så, når man ikke kan kontrollere konsekvenserne?

Krigen og efterspillet

Projektet med at indsamle, redigere og forske i tilgivelsesberetninger kom i stand som del af et

Lyttere. Beretningerne afspilles fra trommen.

større forskningsprogram om sikkerhed i efterspillet på krigen i det nordlige Uganda. I mere end 20 år (cirka fra 1986 til 2008) havde regeringshæren og rebelgruppen Lord's Resistance Army (LRA) holdt befolkningen fastlåst i en brutal konflikt, hvor titusinder blev dræbt, to millioner blev fordrevet og cirka tyve tusinde børn og unge blev bortført og inddraget i LRAs kampe.

Året 2008 markerede et vigtigt vendepunkt i regionen, fordi folk kunne begynde at vende hjem efter årelange ophold i lejre for internt fordrevne. Hjemvendte re-

beller, bortførte, folk der havde været på regeringshærens side samt ofrene for volden skulle nu ofte bo side om side som Peter og hans bofælle. Overgangen til det almindelige hverdagsliv var derfor præget af uvished i sociale relationer; hvem kunne man regne med? Hvem var ven og hvem var fjende? Der var ligeledes en udpræget mistillid til institutioner og til regeringen, som var næret af, at militæret, der skulle forestille at beskytte befolkningen under krigen, også begik overgreb mod folk.

Rebellernes taktik, hvor de kidnappede børn og unge og tvang

dem til at gøre skade på egne familiemedlemmer for, at de skulle tro, de ikke kunne vende tilbage, er en metode, der har sat lange og dybe sociale spor. Når familier og bekendte alligevel fandt sammen, foregik det hverken som lykkelig genforening eller med fuld tilgivelse, men som handlinger, der var motiveret af at få hverdagen til at fungere. Relationer mellem naboer, familiemedlemmer, venner og bofæller var ofte spolerede af mistillid og bedrag, men folk var nødt til at finde måder at leve videre med 'intime fjender'. Erfaringer med bedrag på både per-

sonlige, mellemmenneskelige og politiske niveauer satte sit præg på den sociale atmosfære i det nordlige Uganda.

Forsoningstiltag er aldrig værdineutrale

Mange NGO'er deltog i det humanitære arbejde under krigen, og mange organisationer gik efter krigen ind i forsoningsarbejdet, som inkluderede både finansiering af traditionelle ritualer og renselsesceremonier, og officielle 'kompensations-workshops', hvor folk kunne anmode om erstatning. Kirker, traditionelle og kulturelle ledere og organisationer havde forskellige programmer, der manede og prædikede forsoning og tilgivelse som måder at genopbygge samfundet. Der var mange forskelligartede initiativer, som forsøgte at bringe folk sammen for at opnå gensidig forståelse i denne komplekse sociale situation, hvor skel mellem gerningsmænd og ofre ofte var uklare.

Mange af projekterne promoverede mere eller mindre eksplicit en kristen etik om tilgivelse som den gode og rigtige måde at undgå hævn og gentagelse af voldsspiraler. De fleste forsonings- og tilgivelsestiltag var kollektive, ofte ritual-, traditions- eller religionsinspirerede projekter. Der var mange velmenende forsoningsinitiativer, men der var dog stadig en udtalt mistillid blandt mange i Gulu overfor 'den store politiske forsoning' og 'den juridiske retfærdighed', og af et større survey fremgik det klart, at de fleste ikke troede på 'truth telling' og 'justice'. Det var genetablering og praktisering af de sociale relationer og hverdagens banaliteter, som folk pegede på som 'forsonende': at der blev byg-

get skoler og sundhedsklinikker; at man kunne dyrke jorden; at der er veje; et marked at sælge sine varer på; at man kan bo sammen som en familie; at man kan have et hjem og regne med sine nærmeste.

De beretninger om tilgivelse, som vi optog, havde næsten alle et udpræget fokus på bedrag i nære relationer. Selvom beretningerne handlede om bortførelse og vold relateret til krigen, fokuserede folk ikke på at tilgive LRAs eller militærets brutaliteter. De fokuserede på de sår, som var forårsaget af deres nære slægtninge eller bekendte i forbindelse med grusomhederne. Som eksempelvis en pige, der i mange år bar nag til sin far for, at hun var blevet bortført, fordi faren ikke havde betalt hendes skolepenge, og hun derfor ikke var i skole men hjemme, da rebellerne kom. Det var oftest relationer, som rakte ind i fremtiden, folk havde brug for at forsone. Der var ikke tale om at tilgive egentlige krigshandlinger.

Selvom de indsamlede tilgivelserberetninger ikke handlede om 'den store politiske forsoning', men nærmere om bedrag og svigt i nære relationer, så var projektet med at redigere og udbrede dem ikke desto mindre et værdiladet projekt. Det var langt fra vores hensigt at moralisere eller missionere, men alligevel var der en basal antagelse i projektet om, at tilgivelse var en positiv og brugbar proces, hvilket tydeligvis ikke altid var så enkelt, ligetil og uskyldigt, som det lyder.

I løbet af projektet optog vi 42 beretninger og redigerede 10 af dem til korte versioner på lokal-sproget luo og engelsk. De 10 redigerede versioner blev installeret i en gammel flygtningehytte, hvor

interesserede kunne komme og lytte og optage deres egen beretning, hvis de ønskede det. Beretningerne blev også brugt i lokale radioudsendelser, i en udstilling på Uganda National Museum, og de blev taget rundt til otte landsbyer, hvor flere interesserede kunne lytte til dem. I starten af projektet skrev 394 lyttere sig ind i en gæstebog og nogle med kommentarer til beretningerne, og da beretningerne blev spillet i landsbyerne lyttede yderligere 329 til dem, men derudover har vi ikke længere tal på hvor mange, der har hørt beretningerne.

At skabe effekt og miste kontrollen

På en af turene til landsbyerne var der en mand, vi kalder Luka, som blev meget oprørt – ikke over hvad han havde hørt i beretningerne – men de tanker de havde sat i gang om hans egne oplevelser. Det var ofte sådan, at folk blev rørt og eftertænksomme, efter de havde hørt beretningerne. Nogle blev ganske stille, mange talte intenst, andre ønskede at optage deres egen beretning.

Luka var oprørt, men vidste ikke, hvad han skulle gøre. Han sagde: I har startet noget, som gør ondt. Han sagde, at han havde noget, han gerne ville fortælle, men han var ikke parat endnu. Det var en oplevelse fra hans barndom, og nu, efter han havde hørt beretningerne, kunne han mærke, hvor meget denne oplevelse torturerede ham.

Måneder senere fortalte han historien, og han ville også gerne have råd om, hvordan man tilgiver. Selvom vi syntes, vi havde introduceret beretningerne grun-

Flygtningelejr i det nordlige Uganda.

digt og forklaret, at folk kunne komme til os bagefter, sagde Luka, at der burde være mere rådgivning, fordi beretningerne bragte folks erindringer om voldsomme oplevelser tilbage. Luka fortalte, at da han var fem år gammel, så han sin far blive hakket i stykker af en regeringssoldat, som troede, at faren var rebel. Luka og hans forældre var på vej fra landsbyen til byen for at bo med slægtninge på grund af usikkerheden i området. Moren og Luka måtte gå tilbage til landsbyen men kunne ikke bære farens døde krop, fordi den var hakket i så mange stykker.

Mange år senere kom den soldat, som havde beordret farens død, og som havde været til stede, da faren blev hakket til døde, til Lukas hjem. Det viste sig, at soldaten var beslægtet med Lukas mor. Soldaten bønede familien om tilgivelse. Familien blev enige om at tilgive soldaten. Luka sagde, at han aldrig havde fortalt historien til nogen. Ikke engang sin kone. Han havde tænkt, at det var bedre at holde den for sig selv, da den smertefulde historie kunne få ham til at virke skrøbelig. Da han havde hørt tilgivelsesberetningerne, blev det imidlertid påtrængende for ham at dele historien med nogen.

At sætte noget i gang der får sit eget liv

Med Lukas historie blev vi mindet om, at når man skaber effekter og refleksioner med et projekt som dette, har man meget lidt kontrol over konsekvenserne – inklusive risikoen for retraumatisering. Vi kan ikke vide med sikkerhed, hvad beretningerne sætter gang i, men vi kan forsøge at dirigere. Selvom de er 'virkelige' og gyldige i den forstand, at de virker, er der ingen garanti for, at konsekvenserne kun er 'gode'.

Spørgsmål om redigering af et materiale må hele tiden overvejes og afvejes i forhold til de konsekvenser, man tror, det får. I samarbejdet mellem kunst og antropologi blev det tydeligt, hvordan metoderne ligner hinanden i forsoget på at give form til et materiale. Det blev imidlertid også klart, at der var og udviklede sig mange forskellige agendaer med materialet. En gruppe af forskere på Gulu Universitet ønskede at udvikle et 'tilgivelsesarkiv' og give råd om forsoning sådan som Luka foreslog det. De ønskede at involvere sig endnu mere konkret og aktivt i forsoningsarbejdet. Andre forskere blev optaget af forskellige temaer i beretningerne; ideer om moraliteter, ondskab og tale, der kunne skrives akademiske artikler

om. Nogle af lytterne fra landsbyen ønskede at turnere med beretningerne til andre landsbyer, og på det nationale Uganda Museum håbede kuratoren, at beretningerne ville udbrede kendskabet til konflikten og sætte fokus på det langsomme arbejde med forsoning, som stadig foregår. Projektet har med andre ord inspireret mange forskelligartede dagsordner, og det er endnu ikke muligt at vurdere, hvilke konsekvenser de får. ■

Forslag til videre læsning

William James 1997 (1909). *The Meaning of Truth: A Sequel to "Pragmatism"*. Prometheus Books.
Chris Dolan 2009. *Social Torture: The Case of Northern Uganda, 1986-2006*, New York: Berghahn Books.

Om forfatterne:

LOTTE MEINERT ER PROFESSOR MSO VED INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET.

JULAINA OBIKA ER FORSKER VED INSTITUTE OF PEACE AND STRATEGIC STUDIES, GULU UNIVERSITET.

ARTIKLEN ER BASERET PÅ EN DEL AF FORSKNINGSPROJEKTET 'CHANGING HUMAN SECURITY: RECOVERY AFTER WAR IN NORTHERN UGANDA. ENHANCEMENT OF RESEARCH CAPACITY AT GULU UNIVERSITY'. FINANSIERET AF FFU 2008-2013. [WWW.HTTP://ENRECA-GULU.NET](http://enreca-gulu.net).

Den kommende "brud"
iklædes guldsmykker.

Bruden er centrum for opmærksomheden
i en flok af op mod 200 kvinder, der
kommer til brudens hjem for at klargøre
hende før selve brylluppet.

INVITATION TIL TILGIVELSE

Tilgivelse har trange kår i konflikten mellem israelere og palæstinensere ikke mindst på grund af de fastlåste fjendebilleder, der hersker om 'den anden'. Der findes imidlertid forsoningsorganisationer, som forsøger at skabe et rum, hvor israelere og palæstinensere kan møde hinanden bagom adskillelsen.

af ANE MARIE NORD

Oppe omkring alteret i det store lyse kirkerum danser 20 palæstinensiske kvinder rundt mens de hujer, klapper i hænderne og synger på arabisk. En del af dem er iklædt den karakteristiske palæstinensiske nationaldragt med mørk kjole og farverigt broderi. I midten, mellem de dansende, sidder en yngre kvinde med et hvidt klæde om håret og en lille hat på. Det er hende, kvinderne danser omkring; hende forestillingen drejer sig om i denne fremvisning af et før-bryllupsritual blandt kristne palæstinensere. På stolene ude i rummet sidder et publikum på omkring 80 kvinder. Halvdelen af disse er palæstinensere og halvdelen israelere. Hver især har de

valgt at tage et skridt hen imod forsoning og måske, i sidste ende, vil de kunne tilgive? Men hvad har et iscenesat før-bryllupsritual på en kvindekongress at gøre med forsoning og tilgivelse?

Din nabo er fjenden

I Jerusalem ligger konflikten mellem israelere og palæstinensere som en dyne af erfaringer, og følelsen af adskillelse og fjendskab kryber ind under huden på én som sandkorn blæst ind fra Negevørkenen. På den ene side lever palæstinensere og israelere i nogle områder dør om dør, men på den anden side er interaktion for mange begrænset til det allermest nødvendige, og daglige rutiner er

betinget af politiske valg; er man palæstinenser, handler man helst på det arabiske marked i den gamle by, er man israeler gøres indkøbene på det jødiske marked.

Jerusalem er et af de vigtigste stridspunkter i spørgsmålet om en to-statsløsning, for begge parter gør religiøse krav på byen. Nærmere betegnet den kvadratkilometer inden for den gamle bysmure, der rummer Gravkirken, Tempelpladsen og Grædemuren. Inden for dette lille område ligger både det vigtigste sted for kristne, muslimer og jøder. For de kristne er det Gravkirken, bygget oven på Golgata, hvor Jesus blev korsfæstet. Få hundrede meter derfra ligger Tempelpladsen,

"Sikkerhedsmuren" kaldes den af nogle – "Apartheidmuren" siger andre; et materielt forum for budskaber om fred, retfærdighed og appellinger til omverden om at tage ansvar.

hvor profeten Muhammed steg til himmels, og som efter Mekka og Medina er det vigtigste sted i Islam. Grænsende op til pladsen er den såkaldte Grædemur – den sydvestlige del af muren omkring Herodes' tempelkompleks; det vigtigste sted i jødedommen, hvor jøderne nu græder over tabet af templet. I den gamle bys virvar af snævre gader, butikker med turistbras og alskens religiøse artefakter har tilgivelse trange kår, for meget blod er blevet udgydt over Jerusalem, og fjendskab synes at ligge som en del

af byens DNA. Derfor er Jerusalem også den by, hvor konflikten er mest tydelig, og der er ofte sammenstød i forbindelse med fredagsbønnen mellem demonstranter på den ene side og politi og sikkerhedsstyrker på den anden.

Som modvægt til den fysiske adskillelse arbejder dusinvis af organisationer med temaerne sameksistens, forsoning og tilgivelse. Blandt mange lokale trækkes der dog på skuldrene overfor den internationale verdens interesse for Israel. Da jeg ivrigt fortæller om

mit arbejde til en jødisk ven, svarer han hårdt: "Er du nu endnu en af dem, der tror, I kan komme udefra og skabe fred her? Tag dog til Syrien i stedet og lad os klare vores." Dagen efter tog han bussen nordpå i sin grønne uniform for at forsvare sit land mod den syriske nabos angreb på de af Israel annekterede Golanhøjder. Jeg gik igen på arbejde i 'forsoningsindustrien', lidt klogere på hans verdensbillede men i det store hele mere frustreret og forvirret, for efter vores samtale syntes en fre-

Muren der adskiller Palæstina og Israel ved checkpointet Qalandia på vejen mellem Jerusalem og Ramallah.

delig løsning på konflikten en utopi.

Religiøst funderede møder

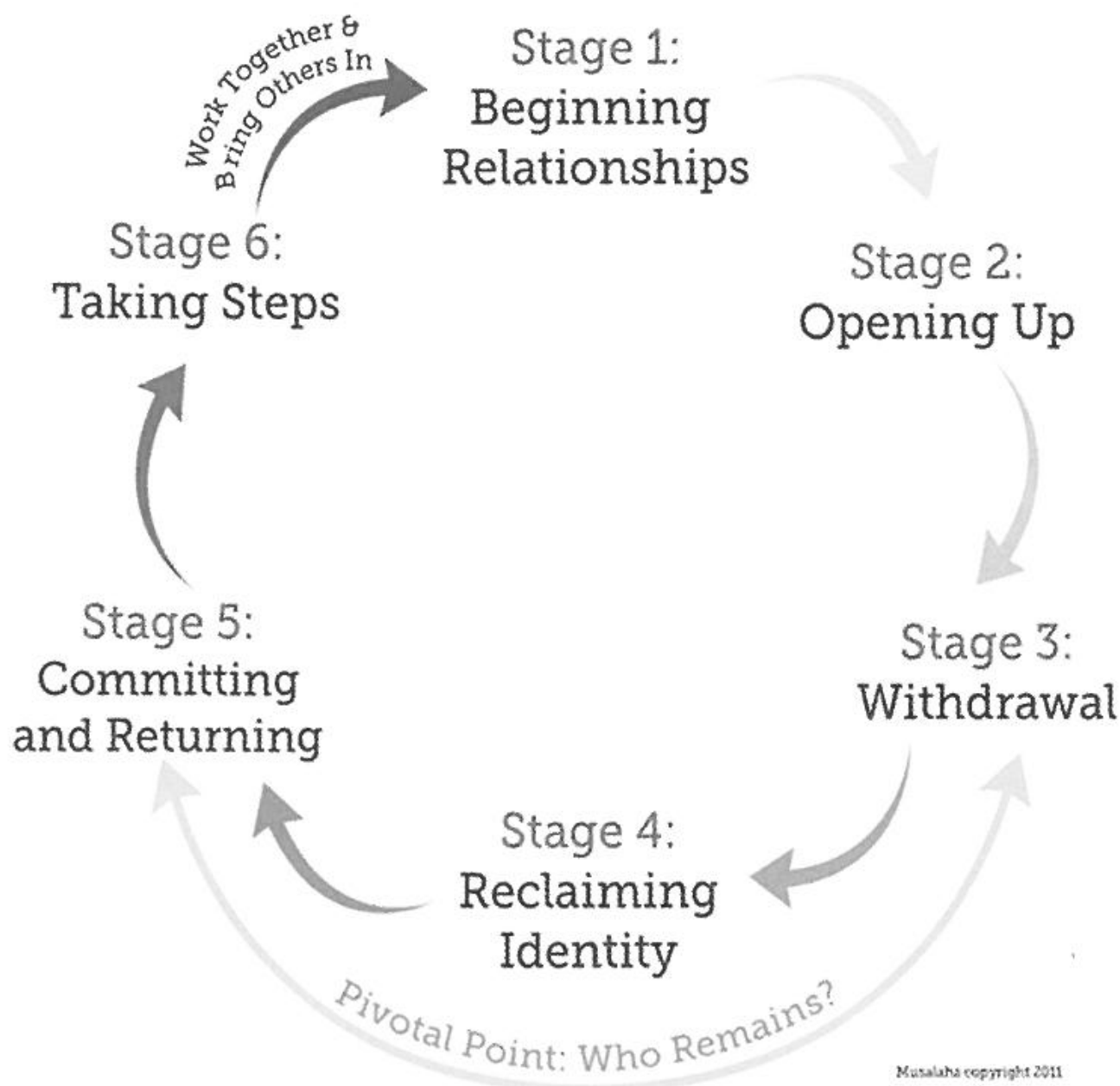
En af organisationerne i den NGO-fyldte by er 'Musalaha, Ministry of Reconciliation'. Musalaha betyder 'forsoning' på arabisk, og organisationen arbejder på at forsoner messianske jøder og kristne palæstinensere gennem deres fælles tro på Jesus som Messias. Begge grupper er minoriteter, der ofte lider under eksklusion fra majoriteten i deres respektive nationale fællesskaber; for de messianske

jøder gælder det, at andre jøder ser ned på dem, og i den palæstinensiske kontekst lever de kristne i en muslimsk domineret kontekst. Andelen af kristne i den palæstinensiske befolkning er faldende, fordi mange har forladt landet for at søge nye muligheder og trykthed andre steder. På den jødiske side anses de messianske jøder af andre jøder for at være en slags hybrider af troende mellem kristendom og jødedom, fordi de bekender sig til Jesus som deres Messias, men samtidig fastholder

deres jødiske identitet. Bevægelsen opstod i 1960'erne, og siden er mange messianske jøder emigreret til Israel, men skærpet kontrol med ansøgere religiøse tilhørsforhold har begrænset den messianske immigration. Grundet troen på Jesus betragtes de som frafaldne, og mange er derfor blevet nægtet deres jødiske immigrationsret til Israel.

Disse to minoritetsgrupper er udgangspunktet for Musalahas forsoningsarbejde. Gennem aktiviteter såsom foredrag, børnelejre,

Stages of Reconciliation

En grafisk fremstilling af forsoningsstadier udviklet af Musalaha. Det er denne forståelse af en dynamisk proces med tilbagetrækning og fornyet engagement, der er basis for Musalahas arbejde og undervisning.

kvindekonferencer og ørkenture bringes grupperne sammen med udgangspunkt i trosfællesskabet på Jesus. Det er i troen og buddet om næstekærlighed og tilgivelse, at deltagerne bindes sammen, og tit er det netop disse (kristne) fordringer, der får deltagerne til at turde møde den anden. Grundlæggende handler det om at se den anden bag fjendebilledet, og det er her, dansen kommer ind.

Mens kvinderne ivrigt cirkler omkring 'bruden', forklarer en ældre kvinde på arabisk, hvad der sker. Det oversættes til hebræisk, og bag mig sidder en israelsk kvin-

de og oversætter næsten simultant til engelsk for mig og min danske kollega, der som de eneste hverken forstår arabisk eller hebræisk. Tanken bag indslaget er at vise hinanden forskellige sider af det daglige liv for at dekonstruere billedet af den anden som et 'ikke-menneske' - en tilgang til forsoning der ofte benævnes 'kontakthypotesen'. Man kan dermed betragte denne ritualopvisning som en italesættelse af, hvordan man er fælles om på tværs af kulturer at udføre en rituel praksis i forbindelse med indgåelse af partnerskab mellem mand og kvinde.

Konferencen, hvor dette indslag finder sted, har dog også andre indslag på programmet, som ikke er så underholdningsorienterede. Kvinderne udfordres blandt andet til at tale om, hvordan deres eget folkeslag har begået overgreb mod den anden. Det er emotionelt krævende, for begge grupper identificerer sig med de gennemgående nationale fortællinger, der knytter sig til deres kulturelle og nationale identitet som henholdsvis palæstinensere og israelere.

Fanget i fortællingerne

Jeg var lige stået på bussen på vej til badebyen Eilat i det sydligste Israel for at holde nogle dages ferie i varmen. Som sædvanlig var busstationen fyldt med soldater på vej på weekend. De fyldte i landskabet med deres store rygsække, grønne uniformer og allestedsnærværende M16-rifler. Da jeg fandt en plads i bussen, faldt det mig pludselig ind, at alle voksne omkring mig vidste, hvordan man håndterer et automatvåben, eftersom der er universel værnepligt i Israel; tre år for mænd og to år for kvinder. Jeg vidste ikke, om jeg skulle føle mig tryk eller utryk. Uanset hvad jeg følte ved synet af de dødbringende våben, der skødesløst var slængt over skulderen på unge mænd og kvinder, så er værnepligten en essentiel del af den israelske forsvarsstrategi og et forum for gentagelsen af en dikotomisk retorik omkring 'os' og 'dem'. Den gennemgående selvforståelse og erfaring i Israel er oplevelsen af at være truet som fællesskab og nation, og det præger samfundets organisering, holdninger til politik og ikke mindst den store villighed til at forsvare landet.

kort, der er anvendt i israelske skolebøger, viser således ikke nogen afgrænsning mellem de palæstinensiske områder og Israel, men kalder det hele for "Israel". Tillige afbilleder 58 % af palæstinensiske skolebøger hele området uden grænser, og kigger man samlet set på kort brugt i palæstinensiske skoler, er Israel kun nævnt på 4 % af kortene. En nyligt publiceret rapport afdækker yderligere, hvordan fremstillinger i skolebøger medvirker til at skabe stereotype billeder af 'den anden' og glorificerende billeder af egen kultur, hvilket finder sted på begge sider.

Fjendebillederne reproduceres igennem generationer. Så meget at en afvigelse fra dem kan betragtes som problematisk for den indre sammenhængskraft i en familie, lokalfællesskab eller kultur på et bredere plan.

"Har du glemt hvad der er sket med os? Hvordan vi var nødt til flygte? Du kan da ikke bare sige sådan!" Sådan lød reaktionen, da en palæstinensisk kvinde på den nævnte kvindekongres i en gruppeopdelt session reflekterede over, at hun egentlig ikke havde så meget imod jøderne. Flere af hendes nationale medsøstre overfusede hende med kommentarer som de ovennævnte og mente, at hun svigtede sin kultur, familie og nation ved at afvise et sort-hvidt fjendebillede.

En dynamisk proces

Så kan tilgivelse overhovedet finde sted, når så uforsonlige holdninger er til stede?

Den proces, som Musalaha faciliterer, indebærer, at deltagerne undervises i den andens fortællinger, selvforståelse og oplevelse af historien. Overgreb på begge si-

der adresseres, og i en session med israelske kvinder blev der sat ord på, hvordan Israel traumatiserer den anden side: "Vi ignorerer deres smerte", "Israel skubber Gaza i havet", "Jeg tænkte meget på børnene under krigen i november", "Folk nede sydfra kan rejse nordpå, den mulighed har dem i Gaza ikke", "Bosætterne er rabiater og har forgiftet brønde ved palæstinensiske landsbyer, det er så frygteligt".

De israelske kvinder var bevidste om lidelsen og det ulige magtforhold, men de fleste i gruppen havde svært ved at påtage sig et egentligt personligt ansvar. I stedet for 'vi' blev ansvaret ofte forskyttet til et 'de'. "De fængsler folk uden dom" og "De lever bare efter deres egne regler!"

Det første udsagn refererer til den israelske hær, der er internationalt kritiseret for at anvende lange, administrative arrestationer, hvor international retspraksis tilsidettes. Det andet henviser til bosættere på Vestbredden – området som bosætterne ofte refererer til med de bibelske navne Judæa og Samaria som en ideologisk legitimering af, at disse områder i bosætternes optik rettelig tilhører Israel.

Adfærd retfærdiggøres ofte med reference til den andens ondskab og til nødvendigheden af at handle og beskytte sig selv. Et princip i Musalahas program er derfor som modvægt, at det er nødvendigt for den enkelte at bekende uret begået af vedkommendes eget folk. Denne bekendelse af skyld knytter an til den kristne fordring om, at alle er syndere, og til nødvendigheden af at tage ansvar på kollektivets vegne. Men som ovenstående viser, er

det ikke noget, der bare sådan lige finder sted.

Derfor er forsoning og tilgivelssesprocessen også cirkulær i en proces af fremdrift og tilbagetrækning i forhold til at forstå og anerkende den anden part. Nogle overvældes emotionelt af alt det grusomme, der er sket i konflikten og trækker sig; at se den anden og sig selv i øjnene er for svært. Men samtidig ligger der i kristendommen et påbud om at tilgive, og konferencen er struktureret, så kvinderne efter de svære stunder igen vender tilbage til fællesbøn og lovsang i en genetablering af det fælles søsterskab som børn af Kristus.

Den afmystificerede næste

Den fysiske adskillelse mellem palæstinensere og israelere er så institutionaliseret, at kendskabet til den anden som menneske ofte er yderst begrænset. I denne kontekst skaber fællesskab i en weekend ikke pludseligt en smeltedigel af forsoning og tilgivelse, men det fremviste ritual fungerede som et billede på, at den anden også lever et liv, der har ligheder med ens eget i form af ritualer, fællesskab og nære relationer. Undervisningen i, hvordan den anden oplever og fortolker konflikten, er med til at skabe en forståelse for, at den anden oplever genkendelige følelser af sorg, frygt, vrede og had. I den fælles tro deler deltagerne et primært betydningsfællesskab og returnerer kontinuerligt til deres 'sikre grund'; at Jesus gav sit liv for mennesket, og alle, der tror på Ham, er brødre og søstre i troen.

Det teoretiske grundlag for Musalahas arbejde er den såkaldte 'kontakthypotese'; ideen om at

mødet med den anden i en sammenhæng, hvor fællesskab dyrkes på tværs af fjendelinjer, kan føre til forsoning; ikke bare på individniveau men at nedbrydningen af fjendebilleder kan sprede sig som ringe i vandet til lokale fællesskaber. Kombineret med den kristne fordring om at elske sin næste kan man i denne kontekst tale om en slags 'afmystificering af næsten'. På konferencen mødtes 100 kvinder. Der blev udvekslet ord, tårer og grin, og de spiste og sov sammen. Kulturel praksis blev ved iscenesættelsen af bryllupsritualet delt, og afslutningsvis gik kvinderne sammen til nadver. I 48 timer var deres liv delt og ikke adskilt, og den anden blev dermed i praksis gjort til en 'næste'. For de deltagende individer blev fjendebilledet delvist dekonstrueret.

Men så længe der ikke er nogen større folkelige og politiske tilskyndelser til forsoning og tilgivelse i konflikten, vil det arbejde, som Musalaha og tilsvarende organisationer gør blot være dråber af håb, forsoning og – muligvis – tilgivelse. Det betyder ikke, at arbejdet er værdiløst, men at samfundsmæssige ændringer skal have bredere opbakning end minoriteters forsoning i et trosfællesskab. I sidste ende må vi spørge os selv om, hvad tilgivelse betyder? Er det evnen til at leve i fredelig sameksistens? Er det evnen til ikke at bære nag i sit hjerte? I Musalahas arbejde indebærer tilgivelse, at deltagerne opfordres til gensidigt at sætte sig selv og hinanden fri af had og bevidst afstå fra hævn. Tilgivelse betinger mødet med den anden, og i den konkrete kontekst, som udgøres af konflikten mellem israelere og palæstinensere, er etableringen af det møde af-

Graffiti fungerer som en markering af ejerskab over steder og benyttes af begge sider.

hængigt af en tredjepart. Denne tredjepart kan dog ikke facilitere men blot invitere til tilgivelse. ■

Forslag til videre læsning

Hammack, Phillip, 2011. *Narrative and the politics of identity: the cultural psychology of Israeli and Palestinian youth*. Oxford: Oxford University Press.

Council of Religious Institutions of the Holy Land, 2013. "Victims of Our Own Narratives?" *Portrayal of the "Other" in Israel and Palestinian School Books*. Study Report. February 4, 2013

Hexel, Ralf og Nathanson, Roby, 2010. *All of the above: identity paradoxes of young people in Israel*. The 3rd Youth Study of the Friedrich-Ebert-Stiftung, *Changes in National, Societal, and Personal Attitudes*.

ANE MARIE NORD ER UDDANNET AN-
TROPOLOG FRA AARHUS UNIVERSITET I
2012. HUN HAR TIDLIGERE LAVET FELTAR-
BEJDE RELATERET TIL IDENTITET, FORSO-
NING OG TILGIVELSE I CHILE, OG INTERES-
SERER SIG FOR RELATIONEN MELLEM
NARRATIVER, IDENTITET, KONFLIKTER OG
FORSONING. DENNE ARTIKEL BYGGER PÅ
SYV MÅNEDERS OPHOLD HOS EN KRISTEN
FORSONINGSORGANISATION I ISRAEL.

Alle fotos af forfatteren

MÆND DER HUGGER HOVEDER

Dr. William Jones er ikke bange for at miste hovedet. Som videnskabsmand ved han at ilongotterne med jævne mellemrum skærer hinandens hoveder af. Han ved også at den blodige leg er en del af magtkampen mellem de forskellige klaner. Den er han naturligvis højt hævet over.

af BJØRN BOJESEN

William Jones, USA's første antropolog af indiansk afstamning, har tilbragt 17 måneder i en palmehytte på den filippinske ø Luzon. Filippinerne er på det tidspunkt stadig en amerikansk koloni, og Jones har en drøm om at give det stakkels ilongotfolk den samme tilgang til det civiliserede livs goder, som han selv har tilkæmpet sig. Men snart vendes hans medlidenhed til afsky, og i et dagbogsnotat beskriver han sine studieobjekter som:

"Frastødende. Deres hænder, ansigter og kroppe er dækket med skjolder af forskellige slags støv og snavs, og deres stive hår

er rodet til. De sidder og kradser i deres lusede kød og ligner mere dyr end mennesker."

Den 28. marts 1909 indkalder Jones til møde. Han har bedt landsbyerne Panipagan og Kagadyangan om hver især at fremstille seks bambustømmerflåder, så han kan fragte sine samlinger af indfødt kunsthåndværk ned ad Cagayan-floden inden regntiden sætter ind. Da mændene tropper op på den aftalte sandstribе, har de kun halvdelen af flåderne med.

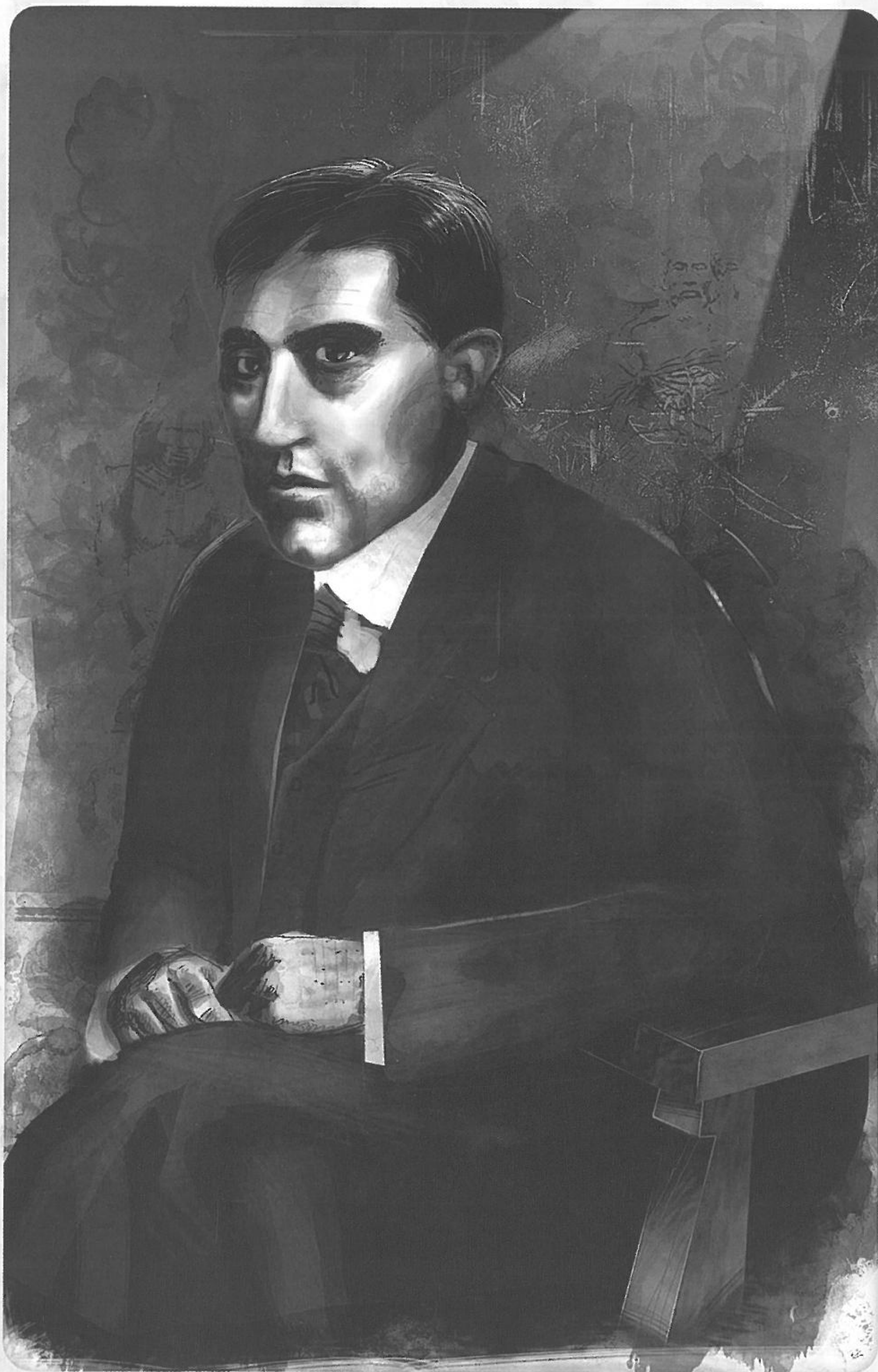
Jones er rasende. For øjnene af de tyve fremmødte mænd med lændeklæde, spyd, og knive griber han den respekterede olding Ta-

cadan og forsøger at trække ham ned til sin pram, der er fortøjet til den tætte mangrovebevoksning.

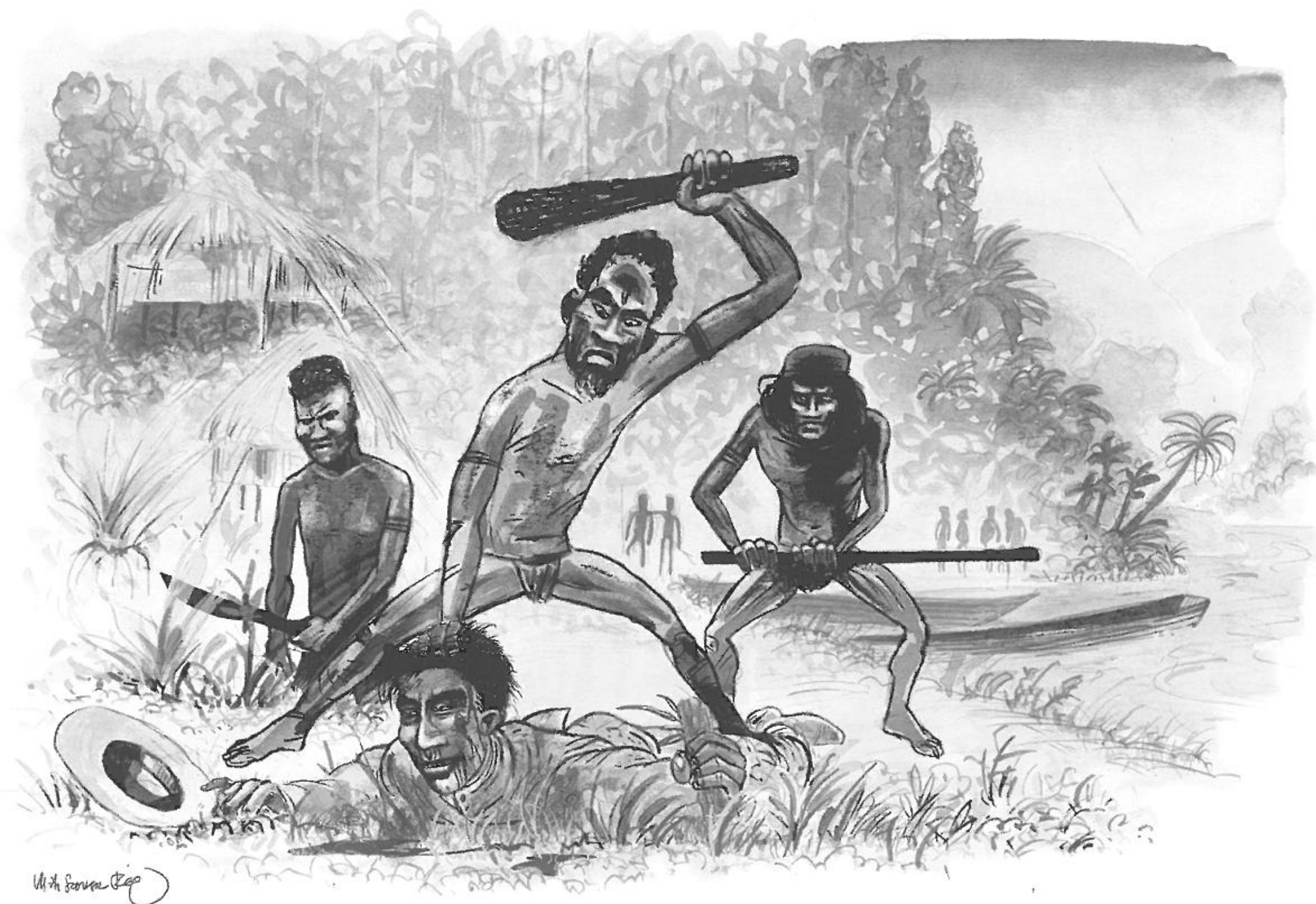
I det næste øjeblik kaster tre kraftige ilongotkrigere sig over Jones. De slår og stikker ham til døde. Bagefter saver den ene af dem antropologens hals over med sin store bolo-kniv, og løfter på traditionel vis hovedet og kyler det ned i det varme sand.

Hvorfor går en dansker i biografen?

Et godt århundrede senere møder jeg den danske antropolog og ilongotekspert Henrik Hvenegaard Mikkelsen på Moesgård

Dr. William Jones var USA's første antropolog af indiansk afstamning.

Den 28. marts 1909 slår tre ilongotkrigere Dr. Jones ihjel ved Cagayan-floden.

Museum uden for Århus. Pause-lokalet er stort og lyst, og kontrasten til ilongoternes tilgroede bjergskrån timer kunne ikke have været større. Et vægtæppe med tropemotiv og en sær fjernhed i Mikkelsens blik er alt, der minder om en verden hvor kaoskræfterne stadig har frit spil.

Han ryster opgivende på hovedet.

"Det spørger skribenter altid om! Ja, hvordan kan man overhovedet få sig selv til at slå en person ihjel? Et drab udført i vrede eller af-fekt – det kan vi i det mindste forholde os til. Men for hovedjægeren drejer det sig om en 100 % velovervejet handling som han tilsyne-

ladende ikke får noget igen for ..."

"Mon ikke du kan stille spørgsmålet fordi det handler om en gruppe langt væk på nogle øer i Stillehavet? Vi har en forestilling om at de her primitive mennesker som blot handler i overensstemmelse med deres kultur. Vi danskere, derimod, er rationelle individualister. Hvorfor går en dansker i biografen? Det kan der være tusind grunde til, og lige så mange er der til at en ilongot vælger at skære et hoved af."

Hovedjagt på amerikansk

I juni 2003 fandt politiet i den amerikanske by Pueblo, Colorado, et kranie i et privat hjem. Der var ble-

vet skrevet på kraniet, blandt andet kunne man læse stednavnet Guadalcanal (en af Salomonøerne) og datoen 11. november 1942. Over pandebenet stod der, med sirlige bogstaver 'This is a good jap'.

I følge kraniets ejer havde han arvet det efter sin oldefar, som havde taget det fra liget af en japaner han havde dræbt under Slaget på Guadalcanal, 2. verdenskrig. En retsmediciner sagde god for beretningen, og kraniet blev foræret til de japanske myndigheder, så de kunne give det en værdig begravelse. Familien der havde opbevaret kraniet, følte næsten at de havde mistet et medlem.

På trods af eftertidens fortielse

Ilongotterne holder til på øen Luzon i et område der er præget af bjerge, floder og jungle.

var det ingen sjældenhed at amerikanske soldater bragte en japansk fjendes kranie med hjem som souvenir eller trofæ. Deres overordnede prøvede gentagne gange at sætte en stopper for aktiviteten, som beskrives af både amerikanske og japanske krigstidsaviser.

'Ugens foto' i Life Magazine, 22. maj 1944, viser en ung Arizona-kvinde der sidder og skriver et takkebrev til sin kæreste for det 'japanerkranie' (jap skull) han har sendt hende fra Stillehavet. På skrivebordet foran hende ligger gaven og vidner stumt om hans kærlighed.

Racisme? Det mener etnografen Simon Harrison, som påpeger at

amerikanske soldater i Europa nøjedes med at tage guldtænder og lommeure med hjem fra slagmarken. Amerikanerne i Stillehavskrigen valgte at betragte japanerne som dyr. På den måde blev det mere legitimt at slå fjenden ihjel. Soldaterne kom fra en kultur hvor det var mandigt at gå på jagt og samle elghoveder og andre trofæer.

En verden uden knold

Hovedtagning er med andre ord ikke begrænset til filippinske naturfolk. Som blandt andet Al-Qaeda har vist det gennem det seneste årtis kidnapninger og video-transmitterede halshugninger af ideologiske modstandere, drejer

det sig om en nærmest universel symbolhandling.

De moderne eksempler er naturligvis sporadiske, og ikke et tilbagevendende ritual som det har været hos en del naturfolk. Men fascinationen over hovedet er den samme, og den er sandsynligvis lige så gammel som mennesket. Den romerske forfatter Strabo kunne for eksempel fortælle, at gallerne havde fjendernes hoveder til at hænge fra deres hestes halse når de red hjem fra krig. Derefter naglede de dem fast ved deres husdøre.

I nyere tid har hovedjagt især været kendt fra Amazonas og Sydøstasien. Begge områder er

Blandt ilongotterne forbindes den røde farve med mod.

præget af tæt regnskov. Det lægger nogle naturlige begrænsninger på kommunikationen, og det er ingen tilfældighed at både den biologiske og den sproglige diversitet her er enorm. Det er også nemmere at være hovedjæger og tage på raid i nabolandsbyen, når man ved at den er svært tilgængelig og det derfor vil tage

tid at organisere et hævnangreb.

Et af de bedst kendte hovedjægerfolk er ibanerne fra Borneo:

"De har en tradition for at inkorporere fjendehoveder i deres egen stamme", fortæller Mikkelsen. "De blev hængt op i langhuset, hvor mændene sov. Men først blev de givet til kvinderne, som fodrede dem og sang børnesange

til dem. Det sidste kan nu også godt være en gang etnokitsch", griner Mikkelsen. "Der er mig bekendt ingen forskere, der selv har været øjenvidner til en hovedjagt, så der er nok også mange gode historier i omløb."

I Borneos langhuse kan man dog få syn for sagn: Der hænger stadig hoveder i loftsbjælkerne, og

igen. Det er en underlig historie, men meget logisk."

Løft dit hjerte...

Sammenlignet med hovedsamlere som ibanerne på Borneo eller jivaroindianerne fra Amazonasbækkent, er ilongotterne nogle outsiders. Som vi så det med William Jones, tog de slet ikke offerets hoved med hjem, men skyndte sig at kaste det til jorden og stikke af.

I 2009 og 2010 lavede Mikkelsen sit feltarbejde blandt ilongotterne. Flere af hans informanter fortalte at de selv havde taget hoveder. De hævdede at hovedjagten plejede at foregå på en særlig tid af året, hvor ildblomsttræet bar røde blomster.

"Meget tyder alligevel på at hovedjagten er foregået på alle mulige tidspunkter, fortæller Mikkelsen. Stammens gamle mænd har bestemt hvornår man skulle tage på hovedjagt, hvor man skulle rejse hen, og hvem der måtte komme med. I udgangspunktet er ilongotternes samfund meget egalitært. Hvis man dræber et dyr, skal man dele kødet ligeligt med de andre hushold i landsbyen. Det kan minde lidt om forholdene her i Danmark, hvor der er en forholdsvis flad magtstruktur og hvor det forventes at alle bidrager til fællesskabet. I ilongotland er jante-loven bare tusind gange stærkere!"

I praksis fungerer aldershierarkiet som en hakkeorden:

"De ældre håner hele tiden de unges uduelighed. Derfor føler de små drenge sig skamfulde, og denne følelse af skam vokser gennem hele barndommen og bliver til vrede, ligét. Det at hugge et hoved af et andet menneske skulle give en forløsning fra denne vrede og man vender tilbage fra hoved-

jægtotget som en autonom mand. Det er nærmest en form for terapi."

Hovedjagten foregik typisk ved at den udvalgte gruppe vandrede i en uges tid med meget lidt mad og uden søvn. Når de var kommet tilstrækkeligt langt væk fra landsbyen, fandt de sig et offer – mand, kvinde, barn, gammel – det var lige meget. De gemte sig og slog offeret ihjel på afstand, med spyd og senere med gevær. Derefter skar den heldige hovedjæger offerets hoved af og kastede det til jorden. I denne handling blev 'hertet løftet', og de unges frustration og vrede fik forløsning. Derefter tog gruppen tilbage til landsbyen, hvor de blev fejret med rituel dans. Hovedkasteren fik lov til at gå med øreringe lavet af næsehornsfluglens røde næb. Han stod herefter i høj kurs hos de unge kvinder, og var i en god position med hensyn til at indgå ægteskab.

Blandt moderniserede filippinere har der verseret mange skrækhistorier om ilongotterne, der tog hoveder i brudepris, når de 'kom i løbetid'. Men faktisk syntes ilongotkvinderne før i tiden at mænd der havde taget hoveder, var 'smukkere', fortæller Mikkelsen. De sagde at en mand der havde taget hoveder, ville få rød hud. Den røde farve blev forbundet med mod. Selv i dag går alle unge ilongotmænd i røde baseball-t-shirts og bandaner for at udstråle mod.

Den nemme løsning

Blandt ilongotterne fungerer hovedjagten altså både som manddomsprøve, terapi og social 'rettesætter'. Gennem den slipper de unge mænd af med al det raseri

de gamle hoveder anvendes i ritualer den dag i dag.

"Det kan den indonesiske stat ikke rigtigt acceptere, fortsætter Mikkelsen. Den har givet ibanerne et tilbud: Uden for 'ritualsæsonen' kan de indlevere de gamle hoveder til nogle særlige 'hovedjægerbanker', hvor de bliver opbevaret indtil de så skal i brug

som barndommens ydmygelser har ført med sig. Samtidig kan de få udløb for sorg og andre stærke følelser. Der er eksempler på at en mand der har mistet sin kone, efterfølgende er taget på hovedjagt. Traditionen har også et element af blodhævn, mener Mikkelsen. Stammens gamle har bestemt haft en interesse i at det lige var dén klan eller landsby der fik aflagt et besøg.

Blandt mange af Sydøstasiens hovedjægere har der været en tro på at hovedjagt kunne løse samfundets problemer. Det var remediet der både kunne forøge frugtbarheden og trivslen. Blandt buayafolket, der også bor på Luzon, var det at tage et hoved en ganske normal reaktion på ubehageligheder såsom sorg, barnløshed, økonomiske problemer eller utroskab.

Mens hovedjagten kunne give de unge ilongotmænd autonomi og sexappeal, vandt hovedjægerne fra marind-anim-stammen på Ny Guinea sig helt konkret et navn: De overtog ikke blot deres ofres hoveder, men også deres navne.

Hvorfor hovedet?

Hovedjagt kan altså tjene vidt forskellige formål, fra frugtbarhedsmiddel til souvenir på en amerikansk piges skrivebord. Men hvorfor lige hovedet? Hvorfor ikke en hånd, et øre, en fod?

Antropologen Robert McKinley pegede i 1976 på et paradoks: Mange samfund i verden har defineret sig selv ved at fremmede eller fjendtliggøre andre. (Et klassisk eksempel: De gamle grækere der fremhævede deres egen overlegenhed ved at beskrive andre folkeslag som 'barbarer'). Sådan et selvbillede er imidlertid ikke skudsikkert: For tænk nu hvis den

fremmedes måde at agere og tale på var lige så 'rigtig' som ens egen? For at holde dette forstyrrende spørgsmål på afstand skaber man en fortælling om at disse anderledes mennesker ikke rigtigt er mennesker. De er barbarer, hunde, undermennesker osv.

Problemet er bare at i det øjeblik man rent faktisk står ansigt til ansigt med den fremmede, ser man at han eller hun er ligesom én selv. For hovedjægerne på Borneo, hævder McKinley, bliver denne udfordring af stammens verdensbillede simpelthen for meget at bære: Den eneste løsning er at fjerne den mest menneskeliggørende del af den fremmede, nemlig ansigtet.

Mikkelsen er enig: "Vi er optaget af hovedet på grund af ansigtet. Ansigtet gemmer vores personlighed. Man vil ikke miste ansigt. Samtidig er mit eget ansigt afhængigt af de ansigter det forholder sig til. I en samtale påvirker vi hinandens mimik og holdning; vi spejler så at sige hinanden. Det er netop dér, i samspillet mellem ansigter, vi kan finde en forståelse af ilongoternes hovedjagt som overgangsrite. Du fjerner noget af dig selv ved at fjerne noget fra den anden."

Hovedjagt i et nyt årtusinde

I december 1941 invaderede Japan Filippinerne, og det var først ved Den Anden Verdenskrigs afslutning, i juni 1945, at USA for alvor kunne drive japanerne på flugt. Det gik ud over ilongotterne, der pludselig måtte forholde sig til tusinder af flygtende japaniske fodfolk, der trampede ind over deres bjergbeplantninger i junglen. En tredjedel af ilongotterne blev dræbt i den tumultariske

tid, som ilongotterne kalder kaka-pun. En del japanere faldt selvfølgelig også i baghold for ilongotter, der hellere end gerne ville "løfte deres hjerter" med hjelmbeklædte, japanske hoveder.

Længe inden Filippinernes selvstændighed i 1946 havde amerikanerne forsøgt at udrydde hovedjagten. "I størstedelen af Luzon stoppede hovedjagten allerede ved århundredeskiftet", fortæller Mikkelsen.

"Amerikanerne havde bygget en flådebase nede ved Manilla. Der blev udstationeret mange soldater, måske 100.000, og de fik brug for et sted hvor soldaterne kunne rekreere i sommermånederne, som er ulideligt varme. Det fandt man oppe i Cordillerabjergene på Nordvestfilippinerne. I dette område boede forskellige bjergfolk, kendt som igoroter, som havde bekriget hinanden i århundreder. Det er jo ikke et godt rekreationssted når alle de lokale slår hinanden ihjel! Så gik det op for amerikanerne at de forskellige grupper af igoroter næsten udelukkende kendte hinanden fra slagmarken. De handlede eksempelvis næsten ikke med hinanden, men brugte meget energi på at opretholde billeder af hinanden som fjender. Men hvad nu hvis man inviterede alle 10.000 igoroter til en slags festival; placerede dem over for hinanden, leverede noget vin og noget godt mad? Det var en kæmpe success. Venskaber opstod. Det stoppede hovedjagten, og i stedet blev de handelspartnere. Vold var dårlig business."

"Og hvad med ilongotterne? De levede langt væk i Sierra Madre-bjergene i nordøst. De var ikke en del af processen. De var

isolerede, og amerikanerne havde ingen interesser i området. Ilongotterne holdt på deres traditioner helt op til 1960'erne og 1970'erne, hvor der begyndte at komme missionærer fra baptist- og pinsekirken. For at lægge afstand til deres fortid skiftede de ovenikøbet navn: I dag kalder de sig for bukallotter. I det moderne Filippinerne er hovedjagt selvsagt forbudt, og man ryger i fængsel ligesom man ville gøre herhjemme."

Et underfundigt smil breder sig over Mikkelsens ansigt. Han har ventet på det uundgåelige spørgsmål: Kan man stadig risikere at ende som Dr. Jones?

"Officielt foregår der ikke hovedjagt blandt ilongotterne i dag. En forsker ved navn Yang hævder at traditionen fortsatte i 80'erne og 90'erne og måske stadig. Men hun har ingen konkrete beviser."

Solen skinner ind igennem vinduet og får vægtæppets regnskovsplanter til at lyse op. Mikkelsen sænker stemmen en anelse, som om han var bange for at blive aflyttet.

"Da jeg var dernede i forbindelse med mit feltarbejde, i januar 2010, fandt man ligene af to tilflyttere fra lavlandet. De var blevet slået ihjel og halshugget. Jeg ved ikke hvorfor de gør det. Det kan være politisk motiveret. Der kan være andre grunde. Men én ting er sikker: Der er stadig mænd der hugger hoveder." ■

Yderligere læsning

Mikkelsen, Henrik Hvenegaard 2011. *Viden og Kunsten at Lave et Hovedjægersværd*. *Jordens Folk* 46, 3, s. 10-13.

Rosaldo, Renato 1980. *Ilongot Headhunting 1883-1974*. Palo Alto: Stanford University Press

BJØRN A. BOJESEN ER MAGISTER I NORDISK OG SPANSK MED SÆRLIG FOKUS PÅ MIDDELALDER OG VIKINGETID. HAN ER FREELANCE SKRIBENT OG TIDLIGERE AKADEMISK MEDARBEJDER PÅ DE ETNOGRAFISKE SAMLINGER PÅ MOESGÅRD MUSEUM, HVOR HAN LAVEDE RESEARCH TIL KNUD RASMUSSEN-UDSTILLINGEN 'DEN STORE SLÆDEREJSE'.

FOTOS:

HENRIK HVENEGAARD MIKKELSEN

ILLUSTRATIONER:

ULRIK SAMSØE FIGEN

MATERIALITET

EN INDFØRING I KULTUR, IDENTITET OG DESIGN

BOGANMELDELSE

af Steffen Dalsgaard

Mikkel Bille og Tim Flohr Sørensen:
**Materialitet: En Indføring i Kultur,
Identitet og Design.**

Samfundslitteratur, Frederiksberg
2012. 250 Sider, kr. 298,-.

Hvad er forholdet mellem mennesker og deres materielle omgivelser? Skaber mennesker ting eller skaber ting mennesker? Giver det overhovedet mening at opstille denne modsætning mellem subjekt og objekt? Dette er indgangsvinklen for Billes og Sørensens lærebog om materialitet - den første på dansk om dette tema.

Gennem bogen viser forfatterne, hvordan ting og tingenes former er med til at skabe identiteter, kulturelle og sociale relationer samt problemstillinger. De dækker både levende og letlæseligt de mest indflydelsesrige perspektiver primært fra antropologi og arkæologi men også med inspiration fra arkitektur og kunsthistorie. Der ved bliver læseren i løbet af bogens kapitler introduceret til debatter om teknologi, landskaber, atmosfærer, sanserne, forbrug, forfald og meget andet. Det afsluttende kapitel er metodeorienteret og kommer med forslag til, hvordan materialitetsstudier kan udføres i praksis.

Forfatterne skal have ros for at åbne materialitetsperspektivet op og for at give en klar og velskrevet indføring, hvor forskellige per-

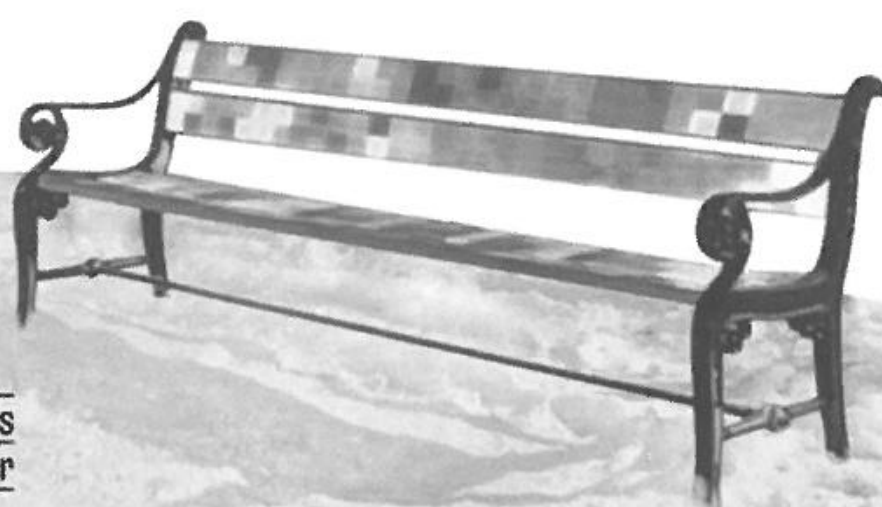
spektiver på hvordan mennesker indgår i relationer til både fysiske såvel som ikke-fysiske omgivelser både overlapper og spiller bold mod hinanden. Hvad, der især gør bogen vellykket, er, at forfatterne gennem bogens opbygning inviterer læseren til at vurdere, hvordan det materielle men også fraværet af materie (såsom i forbindelse med død eller kropsligt ved fantomsmerter) former vores måder at erfare og agere i verden på. Gennemgangen er konkretiseret med referencer til og forklaringer af velvalgte og sigende eksempler, som materialitetslitteraturen selv har diskuteret (lige fra parisisk gadebelysning over åreforkalkning til affald og gravstene).

Forfatterne viser et stort overblik, men trækker tilsyneladende også meget på egne specialiseringer. De gennemgår stoffet overbevisende omend visse steder lidt hurtigt. Det afsluttende kapitel 9 ('Metode, praksis og perspektiver i materialitetsstudier') virker desværre som en lidt tam afslutning set i forhold til resten af bogen. Kapitlet lover at se på "konkrete undersøgelsesmetoder og teoretiske overvejelser over hvordan feltstudier gribes an"

MIKKEL BILLE & TIM FLOHR SØRENSEN

MATERIALITET

EN INDFØRING I
KULTUR, IDENTITET OG DESIGN

Samfunds
litteratur

(s.201), og det begynder godt ved at problematisere materialitetsforskeres tendens til at have holdt sig indenfor deres respektive discipliners metodologier. Derfor er det synd, at kapitlet ikke rigtigt diskuterer det potentiale, der ligger i kontrasteringen eller sammenkoblingen af metodiske valg i forhold til forskningsspørgsmål og epistemologi. Selvom bogen bygger på kultur- og

samfundsfaglige perspektiver, så kunne det også være spændende, hvordan naturvidenskabelige, IT- eller ingeniørmæssige indsigter kunne bidrage til metodedebatter. Dette virker oplagt, når nu flere af eksemplerne i bogen netop bygger på dialogen mellem natur- og samfundsvidenskabelige perspektiver, som det er tilfældet for Actor Network Theory. Åreforkalkning, narkotika eller for

den sags skyld lys, som er et af forfatternes specialer, har bestemte fysiske, kemiske eller biologiske former for stoflighed, som materialitet også er, og det ville være mere relevant med ideer til, hvordan man samarbejder med disse perspektiver fremfor at få en overfladisk gennemgang af etnografiske metoder (interviews, deltagerobservation etc.) og teknikker (så som probing), som de fleste studerende alligevel ville skulle tilegne sig et dybere kendskab til andetsteds.

Korrekturlæsningen kunne have været mere grundig, men det skal forfatterne ikke lastes for. Dog er der nogle udeladelser og unøjagtigheder hist og her (for eksempel at forfatterne reducerer 'serendipity' til at være det samme som et 'lykketræ', og at de fejlagtigt placerer stillehavsstaten Papua Ny Guinea i Asien), samt eksempler, hvor forfatterne måske tager for givet, at bogens publikum ved, hvad der henvises til (ved en universitetsstuderende i dag for eksempel, hvad 'ulykken i Seest' refererer til?). Unøjagtighederne fylder ikke meget i forhold til den overordnet set vellykkede gennemgang, og det er selvfølgelig gerne sådan med grundbøger, at forfatterne næppe kan være eksperter på alt, hvad de gennemgår. Bogen lider som de fleste andre grundbøger under det problem, at den næppe kan stå alene på et kursus, men må og skal suppleres med primærtekster. Den vil dog være fin til at kontekstualisere primærlitteraturen, og jeg vil anbefale den til enhver, som er interesseret i en let tilgængelig introduktion til kultur- og samfundsfaglige studier af materialitet. ■

NOT QUITE SHAMANS

SPIRIT WORLDS AND POLITICAL LIVES IN NORTHERN MONGOLIA

BOGANMELDELSE

af Rolf Gilberg

Morten Axel Pedersen:

Not Quite Shamans: Spirit Worlds and Political Lives in Northern Mongolia.

Cornell University Press, Ithaca
2011. 250 Sider.

Mongoliets historie de sidste 100 år er ikke meget kendt og kan være vanskelig at fatte, men Morten Axel Pedersen (herafter blot kaldt Morten) starter sin bog med at give et godt og fyldestående overblik over Mongoliets nyere historie. Han fokuserer i særdeleshed på det nordlige Mongoliet, hvor han har studeret Darhad folket og dets forhold til shamaner. Med denne introduktion er læseren godt rustet til at gå dybere ind i emnet.

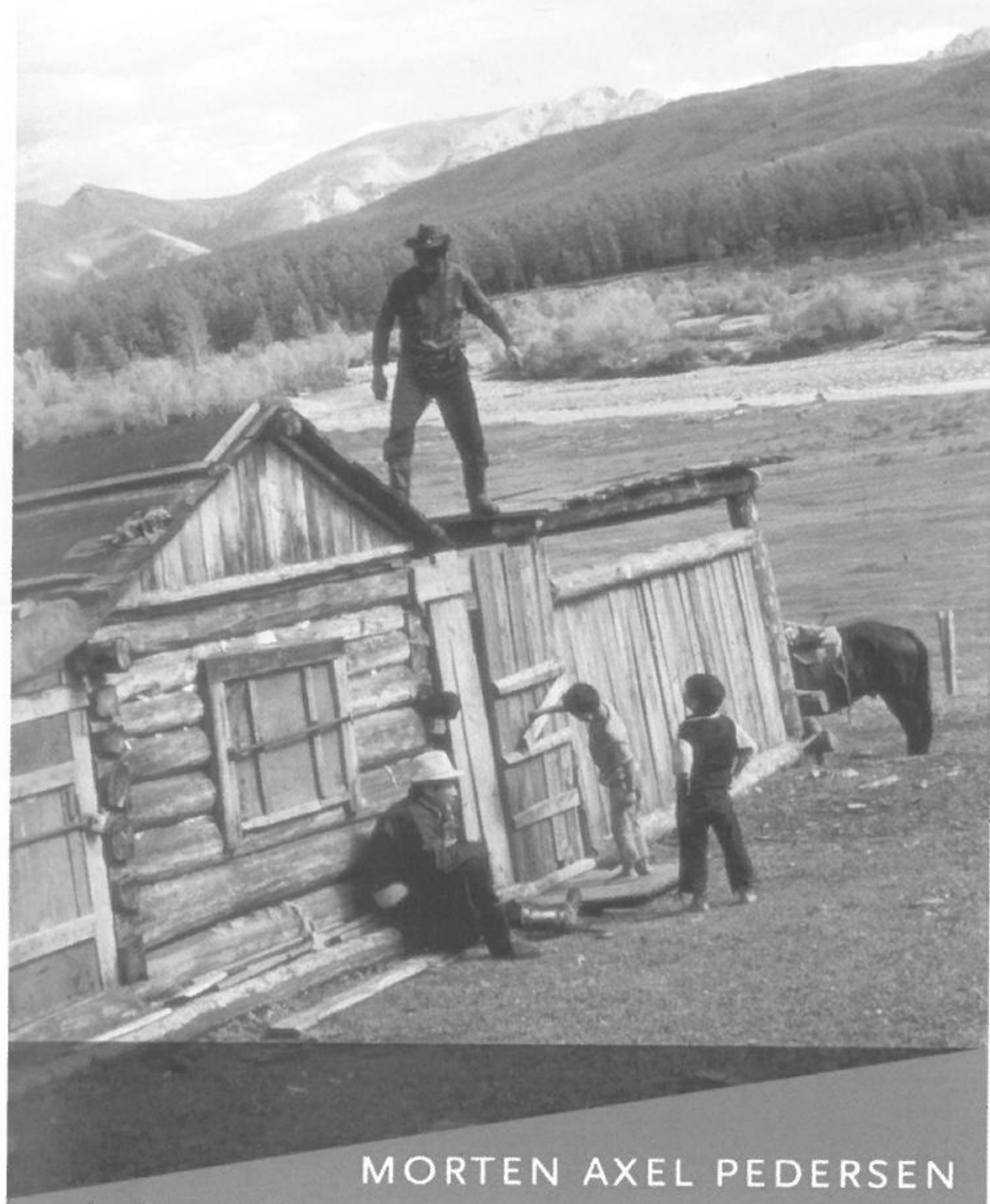
Bogen beskæftiger sig med en forståelse af Mongoliet, især hos Darhad, i tiden efter at man i 1990 officielt har forladt socialismen i den sovjetiske udgave. Igennem 1900-tallet har det mongolske kommuniststyre gjort alt for at udslette shamanismen og dens shamaner, som i tidligere tid virkede som åndelige vejledere for samfundets indbyggere. Darhad-folket blev med indførelsen af demokrati i 1990 kastet fra et kollektivt økonomisk system, sty-

ret af et-partis planøkonomi, ud i en ny hård verden med det globale kapitalistiske marked uden for deres egen kontrol. Arbejdsløse mænds ukontrollerede energi kom til udbrud i vold og druk, de blev en trussel i samfundet. Morten viser med baggrund i sit feltarbejde, hvordan mange Darhad-personer klarer en sådan situation ved at pakke det ind i en shamanistisk tankegang og derigennem få en forklaring på fænomenerne, som de kan leve med.

Som eksempel på dette viser Morten (side 216), hvordan et postsocialistisk fænomen som *agsan* (= voldsomt raseri, som kendes fra fulde folk og vilde heste) ikke kan bortforklares med socioøkonomiske grunde såsom fattigdom, alkoholisme og arbejdsløshed. Agsan-personer opfattes som mennesker, der har tabt sjælen. Man kan ikke tale dem til rette, men må vente på, at de får deres sjæl tilbage. Morten måtte sande dette på den hårde måde (se

NOT QUITE SHAMANS

SPIRIT WORLDS AND POLITICAL LIVES
IN NORTHERN MONGOLIA

beretningen side 217-220) og konkluderer, at en agsan-person ikke kan stilles til regnskab for deres opførsel som agsan, fordi denne tilstand opfattes som et forstadium til en shamansk tilstand, i hvilken personen er blevet besat af udefrakommende kræfter. Agsan er ikke helt menneskeligt og ikke helt umenneskeligt, men derimod en ukomplet shaman, uden den kontrol en ægte shaman ville have

over den åndeverden, som shamaner færdes i eller er omgivet af.

I den ideelle udgave af traditionel Darhad-shamanisme er det shamanen, der selv styrer hvornår og for hvilken grund denne tager på ånderejse til andre verdener. De "ikke-helt-shamaner", som Morten fokuserer på, er bragt i en kaotisk tilstand, fanget mellem ukontrollerede åndelige kræfter og en usædvanlig stor udfoldelse af

fysiske kræfter såsom det frie marked, nyliberale reformer, korruption og store omvæltninger for befolkningen. Morten forsøger at se tingene fra nye vinkler for bedre at kunne give læseren en forståelse af, hvad der sker i et samfund, hvor de fundamentale samfundsregler ændrede sig næsten fra den ene dag til den anden uden at befolkningen mentalt eller fysisk nåede at følge med, og derfor måtte gribe dybt i den kulturelle arv for at finde noget, som kunne give dem støtte til at håndtere en så voldsom skiftende verden.

Morten slutter med at sige, at en af de vigtigste ting man kan lære ved at fokusere på shamanisme uden shamaner er, hvad det kan fortælle os om den sociale kraft i forhold til hurtig politisk, økonomisk og kulturelle forandringer. Hans ambition er at vise, at shamaner med muligheder, og kun dem, er besjælet med en hyper-shamansk kapacitet til at udforme, udvikle og fordele pludseligt opstående sociale, politiske og økonomiske realiteter ind i nye umulige former, for på den måde at gøre det muligt at rejse på kanten af forandringer til en mere håndterbar virkelighed.

Bogen er solidt håndværk og er så velskrevet, at man føler man står ved siden af Morten og følger med over hans skulder og ser og hører det hele. Det er tydeligt, at bogen bygger på egne iagttagelser indsamlet på feltarbejde i området. Morten fortæller personligt, levende og spændende med megen humor, så læseren har svært ved at lægge bogen fra sig. Bogen er spækket med personlige oplevelser, som gør det hele mere troværdigt og menneskeligt. ■

INTRODUKTION	3
AT TILGIVE MED HJERTET ELLER MED TUNGEN? Tilgivelse og (mis)tillid i det nordlige Uganda AF METTE LIND KUSK	4
UNDER PRES FOR AT TILGIVE Om tilgivelse i Sydafrika efter apartheid AF CHRISTIAN B. N. GADE	12
AT REDIGERE TILGIVELSE Et lydsamarbejde mellem kunst og antropologi AF LOTTE MEINERT OG JULAINA OBIKA	18
INVITATION TIL TILGIVELSE AF ANE MARIE NORD	26
MÆND DER HUGGER HOVEDER AF BJØRN BOJESSEN	34
BOGANMELDELSE MATERIALITET En Indføring i Kultur, Identitet og Teknologi	42
BOGANMELDELSE NOT QUITE SHAMANS Spirit Worlds and Political Lives in Northern Mongolia	44